

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

L
iii
236

stack

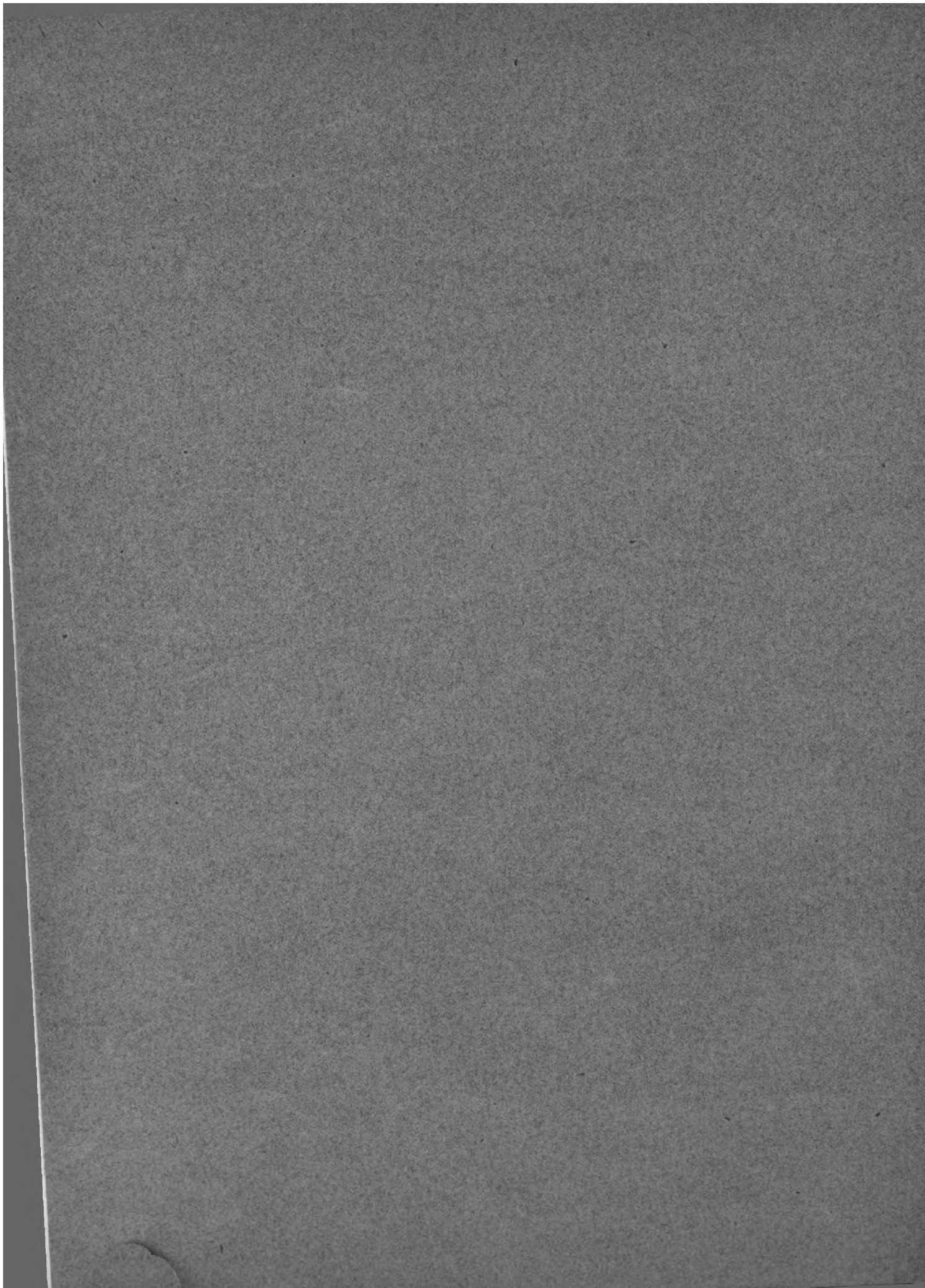
302404285S

Tsountas

Moulds and Sword
from Mycenae.

ΜΗΤΡΑΙ ΚΑΙ ΞΙΦΗ ΕΚ ΜΥΚΗΝΩΝ

(Πιν. 7, 8).

1. Μητραι

Ἐν τινι τῶν οἰκημάτων τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν, ἅτινα ἀπεκαλύφθησαν τὸ 1890 ἀριστερὰ τῷ ἀνεργομένῳ τῆν μεγάλην ἀπὸ τῆς πύλης τῶν λεόντων πρὸς τὰ ὑψηλότερα μέρη τῆς ἀκροπόλεως ἄγουσαν ἀνάβασιν, ἀνεκαλύφθη μήτρα λίθου γρανίτου ἔχουσα μῆκος 0,133 μ., πλάτος 0,072 μ., πάχος 0,03 μ. καὶ φέρουσα τύπους ἐγγεγλυμμένους ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων· ἦτοι ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν (πίν. 7, 1) τύπον ἐνὸς ἐπιμήκους ἐξαρτήματος συνηθεστάτου ἐν τῇ μυκηναϊκῇ τέχνῃ¹ καὶ ἐνὸς ναυτίλου, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας, τῆς μὴ ἀπεικονισθείσης, μόνον τὸν τύπον ἐξαρτήματος ὁμοίου μὲν τῷ πρώτῳ ἐν τοῖς πλείστοις, διαφέροντος ὅμως κατὰ τὸ μέγεθος καὶ ἔν τισι λεπτομερείαις.

Ἄλλαι δύο μητραι, ἡ μὲν ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀνωτέρω, ἡ δὲ βασάλτου, ὡσαύτως ἐκ τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν προερχόμεναι, εἶναι πρὸ πολλοῦ γνωσταί². Ἡ μία ἐξ αὐτῶν εἶναι πλακωτὴ καὶ φέρει ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τύπους, ὧν τινες διατηροῦνται καλῶς, ἐνῶ ἄλλων σώζονται λείψανα μόνον μᾶλλον ἢ ἦττον ἀμυδρά· ἐκ τούτων τῶν ἡμισθέστων διακρίνονται ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὰ ἔχνη τεσσάρων κοσμημάτων παρεμφερῶν τῷ ἀριθμῷ δύο καὶ — παρὰ τὸν τύπον τοῦ πολύποδος — ἄλλα ἔχνη κοσμημάτων, ὧν τὸ σχῆμα δὲν δύναται νὰ ὀρισθῇ μετ' ἀκριβείας· ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς, τῆς κάτω ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Schliemann, φαίνονται τὰ λείψανα κόγχης. Ἀξιοσημείωτον δ' ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι οἱ ἐξίτηλοι οὗτοι τύποι δὲν ἀπετρίβθησαν ἕνεκα συχνῆς χρήσεως, ἀλλ' ἀπεξέσθησαν προφανῶς ἐπίτηδες ὅπως ἐγγλυφῶσι νέοι· ὁ τύπος τοῦ πολύποδος τοῦλάχιστον φαίνεται ὅτι ἐν μέρει κεῖται ἐπὶ ἀρχαιοτέρου κοσμηματος.

Ἡ ἄλλη ἐν ταῖς αὐταῖς ἀνασκαφαῖς ἀνακαλυφθεῖσα μήτρα εἶναι κυβικὴ καὶ φέρει τύπους ἐπὶ πέντε πλευρῶν, ὧν αἱ τέσσαρες μόναι ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Schliemann· ἐπὶ τῆς πέμπτης, ἣν ἡμεῖς ἀπεικονίσσαμεν πίν. 7, 2, ὑπάρχει τύπος ψήφου ἐπιμήκους καὶ μικρὸν μέρος ἡμιστρογγύλου κανόνος φέροντος ἐκτύπους σπείρας¹, ἐπὶ δὲ τῆς ἑκτῆς μόνον δύο μικραὶ ἀβαθεῖς κοιλότητες. Περὶ τῆς πλευρᾶς, ἧς ἡ εἰκὼν εὔρηται παρὰ Schliemann εἰκ. 163 κάτω δεξιᾶ, παρατηρῶ ὅτι ἔφερε τύπον ἐξαρτήματος παρεμφεροῦς πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς ἄλλης μήτρας καὶ ἐπὶ τῆς νῦν τὸ πρῶτον δημοσιευομένης δις ἀπαντῶντα, σώζεται ὅμως σήμερον μόνον τὸ ἡμισυ τοῦ τύπου, διότι ἡ μήτρα αὕτη ἦτο ἀρχικῶς διπλασία τοῦλάχιστον τὸ μῆκος, ἀπέκκοπη δὲ μέγα μέρος αὐτῆς — ἴσως διότι ἐβλάβη — καὶ οὕτω ἔμεινε μόνον τὸ ἡμισυ τοῦ ἐξαρτήματος ἕνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου καὶ τοῦ ἡμιστρογγύλου κανόνος μετὰ τῶν σπειρῶν, τοῦ ἐπὶ τῆς πέμπτης πλευρᾶς, ἔμεινε μόνον ἡ ἀρχή. Ἐπὶ τῆς νέας πλευρᾶς δὲ, τῆς σχηματισθείσης μετὰ τὴν ἀποκοπὴν, ἐσκαλίσθησαν αἱ δύο ἀβαθεῖς μικραὶ κοιλότητες, ἃς ἀνεφέραμεν καὶ αἵτινες ἴσως δηλοῦσιν, ὅτι ἐσκόπουν νὰ ἐγγλύψωσι νέον τύπον.

Τετάρτη πλακωτὴ μήτρα εὔρηται ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου ἐκ Μ. Ἀσίας προερχομένη καὶ ἐν Σμύρνῃ ἀγορασθεῖσα, εἶναι δ' ἐξ ἀγαματολίθου καὶ φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τρεῖς τύπους, ὧν εἷς ναυτίλου καὶ ἄλλος καρδιοσχήμου φύλλου². Τέλος ἐν τῇ ἀκροπόλει Μυκηνῶν ἔχει ἀνακαλυφθῆ καὶ πέμπτης μήτρας μικρὸν τεμάχιον, ἐφ' οὗ σώζονται δύο τύποι ψήφων σχήματος ὡς ἐν πίν. 7, 2 περίπου.

Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν μητρῶν τούτων ἤδη ὁ Milchhöfer³ παρετήρησεν ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς δευτέρας ὑπάρχων τύπος κωνοειδοῦς κοσμηματος ἀπο-

¹ Πρὸς π. χ. Kuppelgrab von Menidi πίν. IV 27. Ἀθηναῖοι τὸμ. VI πίν. 4.

Schliemann Mycènes εἰκ. 162 καὶ 163. Ἡ δευτέρα καὶ παρὰ Schuchhardt Schliemann's Ausgrabungen² εἰκ. 297.

¹ Πρὸς Bulletin de corresp. hell. II (1878) πίν. 13, 5, ἐνθα ὅμως ὁ κανὼν εἶναι ἐπίπεδος.

² Furtwängler und Löschke, Myk. Vasen εἰκ. 20.

³ Athen. Mittheilungen 1887 σ. 173.

δεικνύει, ὅτι οἱ ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ Schliemann ἀνακαλυφθέντες κῶνοι ἐξ ὑαλομάζης¹ ἐνταῦθα κατεσκευάζοντο. Ὁ Schuchhardt² δὲν διαφωνεῖ πρὸς ταῦτα, διότι φρονεῖ ὅτι αἱ μῆτραι ἐχρησίμευον πρὸς δύο σκοπούς, ὅπως τυπῶνται δηλαδή ἐν αὐταῖς τὰ ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματα κοσμήματα καὶ συγχρόνως ὅπως πλάττωνται τὰ ἐκ γῆς ὀπτῆς· διότι οὗτος, συμφώνως τῇ γνώμῃ τοῦ Landerer³, παραδέχεται ὅτι ἡ συνήθως ὑαλομάζα λεγομένη εἶναι ἄργιλος ὀπτημένη ἐν πολλῷ πυρὶ καὶ περιηλειμμένη ὑάλωσιν μολύβδου. Τούναντιον ὁ Helbig⁴, ὅστις ἐπίσης ἀκολουθεῖ τῇ γνώμῃ τοῦ Landerer καὶ ὀνομάζει τὴν ὕλην τῶν κώνων καὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς κοσμημάτων «εἰδὸς τι φαβεντιανῆς (faience)», ἰσχυρίζεται συμφώνως τῇ ὅλῃ περὶ τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης θεωρίᾳ του, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ κοσμήματα εἶναι φοινικικά, ἐν Ἑλλάδι δέ, λέγει, κατεσκευάζοντο μόνον τὰ ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματα καὶ μόνον πρὸς τοῦτο ἦσαν προωρισμένοι αἱ ἐν Μυκῆναις ἀνακαλυφθεῖσαι μῆτραι. Περὶ τῆς μήτρας δὲ ἡτις φέρει τὸν τύπον τοῦ κώνου, ὑποθέτει ὁ Helbig ὅτι ἠγόρασεν αὐτὴν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τεχνίτης τις ἐγκατεστημένος ἐν Ἑλλάδι χάριν τῶν ἄλλων τύπων, τῶν καταλλήλων πρὸς τύπωσιν χρυσοῦ κοσμημάτων, ἐνῶ ὁ τοῦ κώνου ἦτο ἄχρηστος εἰς αὐτόν.

Ὡς πρὸς τὴν ὕλην, ἂν δηλονότι εἶναι ὑαλομάζα ἢ ἄργιλος ὀπτημένη ἐν πολλῷ πυρὶ, τὸ πρᾶγμα χρήζει ἀκριβεστερας εἰδικῆς ἐξετάσεως· διότι περὶ πολλῶν τούλαχιστον κοσμημάτων μοι φαίνεται ἀναμφίβολον, ὅτι εἶναι χυτὰ ἐξ ὑαλομάζης· ἀλλὰ τὸ ζήτημα τῆς ὕλης δὲν ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα τόσο, ὅσον τὸ τοῦ τόπου τῆς κατασκευῆς τῶν κοσμημάτων, καὶ ἐπὶ τούτου δίδουσιν αἱ μῆτραι, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἀπάντησιν οὐχὶ σύμφωνον τῇ γνώμῃ τοῦ Helbig.

Τὰ ἐξ ὑαλομάζης κοσμήματα — ἡμεῖς θὰ καλῶμεν τὴν ὕλην οὕτω — εἶναι, ὅπως ἄλλως καὶ τὰ χρυσᾶ, δύο εἰδῶν, *περίοπτα* καὶ *μονοπρόσωπα*· τὰ πρῶτα ἔχουσι δύο ἐπιφανείας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πεποικιλμένας ἢ ἄλλως ἦσαν προω-

¹ Schliemann Mycènes εἰκ. 164.

² Ἐ. ἀ. σ. 323.

³ Παρὰ Schliemann Myc. σ. 178.

⁴ La question mycénienne ἐν Mém. de l'acad. des inscriptions et belles-lettres tome XXXV, 2e partie, σ. 294 σημ. 1.

ρισμένα νὰ φαίνωνται πανταχόθεν, τῶν δὲ δευτέρων μία μόνον ἐπιφάνεια φέρει ἔκτυπον τὸ ποικίλμα, διότι αὕτη μόνη ἦτο ὀρατὴ, ἐνῶ ἡ ἑτέρα εἶνε ἐντελῶς λεία. Ἴνα χυθῶσι τὰ πρῶτα χρειάζονται δύο ὅμοιαι μῆτραι ἀκριβῶς ἐπ' ἀλλήλων ἐφαρμοζόμεναι καὶ ἀσφαλῶς συνδεόμεναι, ἔχουσαι δὲ καὶ ὄχετους πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ ρευστοῦ εἰς τοὺς τύπους· τὰ δευτέρα ὁμοῦς χύνονται ἐν μιᾷ μόνῃ μήτρᾳ, δὲν ὑπάρχει δ' ἀνάγκη καλύμματος αὐτῆς οὐδ' ὄχετοῦ. Αἱ τρεῖς λοιπὸν ἐκ Μυκηναίων μῆτραι, ἐφ' ὧν οὔτε ὄχετοὶ ὑπάρχουσιν οὔτε τις ἐνδείξις, ὅτι συνηρμόζοντο μετ' ἄλλων καὶ συνεδέοντο, βεβαίως δὲν ἐχρησίμευον ὅπως χύνονται ἐν αὐταῖς κοσμήματα ἐξ ὑαλομάζης περίοπτα· κάλλιστα ὁμοῦς ἠδύνατο ὄχι μόνον νὰ τυπῶνται τὰ ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματα περίοπτα ἢ μονοπρόσωπα — τῶν χρυσοῦν περίοπτων ἐτυπῶντο τὰ δύο ἡμίση χωριστὰ καὶ κατόπιν συνεκολλῶντο — ἀλλὰ καὶ νὰ χυθῶσιν ἐξ ὑαλομάζης τὰ κοσμήματα, ὧν ἡ μία ἐπιφάνεια ἦτο λεία, π. χ. οἱ ναυτίλοι, αἱ σηπιαί, οἱ κῶνοι, τὰ ἐξαρτήματα ὡς πίν. 7, 1 καὶ ἄλλα. Τὸ αὐτὸ ἐννοεῖται ἰσχύει καὶ περὶ τῆς ἐκ Μ. Ἀσίας ἐν Βερολίῳ μήτρας, ἧς καὶ τὰ τρία κοσμήματα ἦσαν μονοπρόσωπα.

Ὅτι δὲ ἀληθῶς αἱ μῆτραι αὗται ἐξ ἀρχῆς κατεσκευάσθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ χύνωνται δι' αὐτῶν καὶ ὑάλινα κοσμήματα, ἀποδεικνύεται νομίζω ἐκ τούτου, ὅτι ἐπὶ τῶν ἐν Μυκῆναις ἀνακαλυφθεισῶν οἱ πλεῖστοι τῶν τύπων ἔχουσι παρ' ἐν τῶν ἄκρων των αὐλακα στενόν¹, ὅστις δὲν φαίνεται νὰ εἶχε σπουδαιότητά τινα διὰ τὴν τύπωσιν τῶν χρυσοῦν, ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν χύσιν τῶν ὑαλίμων· διότι εἰς τοὺς αὐλακας τούτους ἐνετίθετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λεπτόν μεταλλινὸν σύρμα, οὗ ἐξελομένου μετὰ τὴν χύσιν ἐσχηματίζοντο τὰ

¹ Ἐπὶ τῆς νῦν δημοσιευμένης μήτρας πίν. 7, 1 αὐλακας ἔχουσι τὰ δύο ἐξαρτήματα. ἐπὶ δὲ τῶν ἐν τῷ βελίῳ τοῦ Schliemann εἰκόνων δὲν διακρίνονται μὲν πανταχοῦ σαφῶς οἱ αὐλακες, ὑπάρχουσιν ὁμοῦς ἐπὶ τῶν τριῶν ἀρίτων τύπων τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς πλακωτῆς μήτρας Mycènes εἰκ. 162 κάτω, καὶ ἐπὶ τῶν δύο τύπων τῆς ἄλλης τῶν ἐν εἰκ. 163 ἀριστερὰ εἰκονιζομένων· ἐκ τῶν τύπων τῶν τριῶν ἄλλων πλευρῶν τῆς αὐτῆς μήτρας, τῶν εἰκ. 163 δημοσιευομένων, τὸ μὲν ἐπίμηκες ἐξάρτημα εἶναι βεβλαμμένον, ὥστε δὲν φαίνεται ἂν εἶχεν αὐλακα, ὡσαύτως τὸ παρὰ τὸν κῶνον βωμοειδὲς ἢ βαθροειδὲς κόσμημα, αὐτὸς δὲ ὁ κῶνος δὲν ἔχει αὐλακας, ἀλλὰ τέσσαρας μικρὰς στρογγύλας κοιλύτητας κειμένας ἔσω ἐν τῷ δευτέρῳ ἐλιγμῷ καὶ λοξῶς πρὸς τὰ ἐντὸς διευθυνομένας.

τρήματα, δι' ὧν τὰ κοσμήματα ταῦτα συνείροντο ἢ συνερράπτοντο. Καὶ εὐρίσκονται οἱ αὐλακες πάντοτε εἰς τὸ μέρος τοῦ τύπου, ὅπου τῷ ὄντι τὰ σωζόμενα κοσμήματα εἶνε τετρημένα. Ὁ δὲ κῶνος ἔχει τέσσαρας λοξῶς πρὸς τὰ ἔσω διευθυνομένας κοιλότητας, διότι ἀληθῶς τοῦ εἶδους τούτου τὰ κοσμήματα ἔχουσι συχνὰ τέσσαρα τρήματα, ἅτινα ὀλίγον ὑψηλότερον τῆς βάσεως ἀρχόμενα καὶ λοξῶς πρὸς τὰ ἔσω καὶ κάτω διευθυνόμενα ἐκβάλλουσιν ἐπὶ τῆς βάσεως πλησίον τῆς περιφερείας αὐτῆς. Σπεροῦνται δὲ αὐλάκων πρῶτον οἱ τύποι, ἐν οἷς ἐχύνοντο κοσμήματα φέροντα τρήματα οὐχὶ παράλληλα τῇ λείᾳ ἐπιφανείᾳ, ἀλλὰ κάθετα εἰς τὰς γωνίας — π. χ. τὰ λεπτὰ πλακίδια τῶν ναυτίλων καὶ τῶν σηπιῶν —, διότι ταῦτα ἐτρυπῶντο μετὰ τὴν χύσιν· καὶ δεύτερον οἱ τύποι οἱ προωρισμένοι διὰ περίοπτα κοσμήματα, οἷα εἶναι αἱ ψῆφοι καὶ ἄλλα, ἅτινα ἐν ταῖς μήτραις ταύταις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χυθῶσιν ἐξ ὑαλομάζης, ἀλλ' ἐτυποῦντο ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν τύπων τῶν ἐχόντων αὐλακας ἠδύναντο νὰ τυπώσῃ χρυσᾷ κοσμήματα ἔχοντα τὴν ὀπισθίαν ἐπιφανείαν λείαν· ἐὰν ὅμως μόνον πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἦσαν προωρισμένοι, οἱ αὐλακες μένουσιν ἀνεξήγητοι· διότι εἰς τὰ ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος κοσμήματα, τὰ τε περίοπτα καὶ τὰ μονοπρόσωπα, τὰ ἄκρα τῶν τρημάτων εἶναι κύκλοι ἀκέραιοι μὴ δυνάμενοι νὰ σχηματισθῶσι διὰ σύρματος κατὰ τὴν τύπωσιν, ἀλλ' ἐντυθηθέντες προφανῶς κατόπιν δι' ἰδίου ἐργαλείου.

Ἀληθῶς δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι αἱ μήτραι κατεσκευάσθησαν μὲν ἐν Φοινίκῃ ὅπως χρησιμεύουσι καὶ πρὸς τύπωσιν χρυσῶν καὶ πρὸς χύσιν ὑαλίνων κοσμημάτων, ἀλλ' ὅτι οἱ ἐν Μυκῆναις τεχνίται ἠγόρασαν αὐτὰς μόνον χάριν τοῦ πρώτου σκοποῦ, τῆς τυπώσεως. Ἐν τοιαύτῃ ὁμοίᾳ περιπτώσει ὄχι μόνον ὁ τύπος τοῦ κῶνου θὰ ἦτο ἄχρηστος εἰς αὐτούς, ὡς παραδέχεται καὶ ὁ Helbig, ἀλλὰ καὶ οἱ τύποι τῶν ἐξαρτημάτων ὡς τὸ ἐν πίν. 7, 1· διότι οὔτε κῶνος οὔτε ἐξάρτημα τοιοῦτο κατεσκευαζόμενον ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος ἀνεκαλύφθη μέχρι τοῦδε· τοῦτο δὲ δὲν εἶναι βεβαίως τυχαῖον, διότι ἀμφότερα εἶναι ἐκ τῶν κοινοτάτων μυκηναϊκῶν κοσμημάτων, τύπους δὲ τῶν ἐξαρτημάτων βλέπομεν καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν ἐκ Μυκηναίων μητρῶν,

ἐπὶ τῆς μιᾶς μάλιστα δις. Ἐὰν δὲ πάντες οὗτοι ἦσαν ἄχρηστοι εἰς τοὺς ἐν Μυκῆναις τεχνίτας μὴ δυναμένους νὰ χύνουσι κοσμήματα ἐξ ὑαλομάζης, τότε διατὶ ἄρα γε ἠγόρασαν τὴν μήτραν πίν. 7, 1; μόνον χάριν τοῦ τύπου τοῦ ναυτίλου;¹.

Πλὴν τούτου ἡ περιγραφή τῶν ὑπὸ Schliemann ἀνακαλυφθεισῶν μητρῶν ἀπέδειξεν ἀνωτέρω, ὅτι αὐταὶ δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ὅπως ἐν ἀρχῇ κατεσκευάσθησαν, ἀλλὰ μετεσχηματισμέναι· δὲν εἶναι δὲ πιθανόν ὅτι οὕτω τὰς ἔφερον ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς πρὸς πώλησιν, μετὰ τύπων ἀπεξεσμένων ἢ κολοβῶν· πιθανώτερον πολὺ φαίνεται ὅτι μετερρυθμίσθησαν ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις τῶν ἐν Μυκῆναις τεχνιτῶν μετὰ χρῆσιν πολυχρόνιον καὶ βλάβας ἐξ αὐτῆς προελθούσας. Ἄλλ' ἐὰν ἐγίνωσκον νὰ ἐγλύφουσι τοὺς τύπους ἐνταῦθα, δὲν εἶχον ἀνάγκην ν' ἀγοράζουσι παρὰ ξένων ἐμπόρων μήτρας ἀχρηστοὺς αὐτοῖς ἐν μέρει ἢ κατὰ τὸ πλεῖστον.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐκπλήττῃ τὸ ὅτι ἐπὶ τῆς αὐτῆς μήτρας εὐρίσκομεν τύπους, ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἀναμφιβόλως διὰ χρυσᾷ μόνον κοσμήματα προωρισμένοι, οἱ δὲ καὶ δι' ὑάλιναι· διότι τόσον συχνὰ ἐγίνετο χρῆσις τοῦ χρυσοῦ πρὸς διαποικίλσιν τῶν ὑαλίνων κοσμημάτων καὶ τῆς ὑαλομάζης πρὸς διαποικίλσιν τῶν χρυσῶν, ὥστε ἀνάγκη εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ χρυσοχόοι ἐγνώριζον νὰ κατασκευάζουσι καὶ ὑαλομάζαν. Ἰδίως ἢ δευτέρα περίπτωσις, καθ' ἣν τὸ μὲν κύριον σῶμα τοῦ κοσμήματος εἶναι ἐκ χρυσοῦ, ἢ δὲ ὑαλομάζα χρησιμεύει ὡς ποικιλτικὸν μέσον, εἶναι τόσον συχνὴ καὶ τόσον γνωστὴ, ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ν' ἀναφέρωμεν ὠρισμένα παραδείγματα· ἄλλως θ' ἀπαντήσωμεν κατωτέρω ἐπὶ τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3 καὶ τῶν ἐξ ἀγάλτου πληρωμάτων πίν. 8, 5 δύο λίαν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα. Ἄν δὲ μὴ εἰς πάντα, εἰς πολλὰ ὅμως ἐξ αὐτῶν — π. χ. εἰς τὸν κρίκον τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3 β² — ἡ μάζα πιθανώτατα ἐχύθη ῥευστῇ καὶ εὐπλαστος ἔτι οὕσα· ἀλλὰ καὶ ὁσάκις ἐνετίθετο στερεὰ ὡς λίθος, δὲν εἶναι πιθανόν ὅτι ἤρχετο ἐξωθεν ἔχουσα τὸ σχῆμα ὅπερ ἀπητεῖτο ἐκάστοτε οὔτε ὅτι μετεσχηματιζέτο ἐνταῦθα·

¹ Προσθέτω ὅτι καὶ ὁ τύπος τοῦ ἡμιστρογγύλου κανόνα πίν. 7, 2 μᾶλλον διὰ κοσμήματα ὑαλινὰ μοι φαίνεται κατάλληλος καὶ οὐχὶ διὰ χρυσᾷ.

² Πρβλ. καὶ τὸν ἐκ Βαφειοῦ δακτύλιον Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1889 πίν. 7, 9.

διότι τούτο θὰ ἦτο λίαν κοπιώδες· ἀλλὰ μᾶλλον πιθανόν εἶναι ὅτι ἐχύνετο ἐνταῦθα ὑπ' αὐτῶν τῶν χρυσοχῶν εἰς ὃ σχῆμα ἤθελον. Τὴν εἰκασίαν δ' εἶτι οἱ αὐτοὶ τεχνῖται κατεσκεύαζον καὶ τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἐξ ὑαλομάζης κοσμήματα ἐνισχύει ἢ παρατήρησις, ὅτι ἐν τοῖς τάφοις εὐρίσκονται ἐνίοτε κοσμήματα χρυσᾶ καὶ ὑάλινα τόσον ὅμοια ἀλλήλοις, ὥστε πιθανώτατον εἶναι ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ τύπου ἐξῆλθον. Οὕτω τριάκοντα ἐπτὰ χρυσοὶ ρόδακες καὶ ἰσάριθμοι, ὡς φαίνεται, ἐξ ὑαλομάζης εὐρεθέντες ἐντὸς τάφου περὶ τὸ κρανίον νεκροῦ¹ δὲν διαφέρουσιν ἀλλήλων κατ' οὐδέν· ὡσαύτως ὀγδοήκοντα μικροὶ χρυσοὶ ρόδακες καὶ πολλοὶ ἐξ ὑαλομάζης κυανῆς ἀνακαλυφθέντες ἐν ἄλλῃ τῶν Μυκηνῶν θαλαμοειδεῖ τάφῳ.

Ἡ μάζα, μάλιστα ἢ ἐπὶ χρυσῶν κοσμημάτων ἐντιθεμένη, εἶνε συχνὰ κυανῆ καὶ τούτο βεβαίως κατ' ἀπομίμησιν τοῦ γνησίου κυάνου ἢ λαζολίθου (lapis lazuli), ὅστις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦτο λίθος λίαν περιζήτητος. Οἱ Αἰγύπτιοι κατεσκεύαζον καὶ τεχνητὸν ἢ χυτὸν κύανον², ἐκεῖθεν δ' ἦλθεν ἡ τέχνη αὕτη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐγένετο κοινὴ κατὰ τὴν νεωτέραν μυκηναϊκὴν περίοδον· διότι ἐπὶ τῶν κτερισμάτων τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν δὲν γίνεται ἀκόμη χρῆσις ὑαλομάζης ὡς ποικιλτικῆς μέσου, ὁ γνήσιος κύανος ὅμως ἀπαντᾷ κοσμῶν μετὰ τοῦ φυσικοῦ κρυστάλλου τὴν λαβὴν τοῦ ἐκ τοῦ τετάρτου τάφου σκήπτρου³.

Ἐναντίον τῆς θεωρίας, ἣτις τὰ ἐξ ὑαλομάζης κοσμήματα πιστεύει ἐντόπια, ἀναφέρει ὁ Helbig⁴ καὶ τούτο, ὅτι κατόπιν τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἡ τέχνη αὕτη δὲν ἀναφαίνεται πλέον ἐν Ἑλλάδι, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνας κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωσι φαβεντιανὴν πρῶτον περὶ τὸ τέλος τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος ἐν Ναυκρατί, πολὺ

¹ Ἀρχ. Ἐφημ. 1888 σ. 140.

² Helbig, Hom. Epos² σελ. 101-106 καὶ Question mycénienne σ. 320 κατὰ τὸν Lepsius, Abhandlungen der Berl. Akad. 1871.

³ O Schliemann, Mycènes σ. 369, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Schuchhardt² σ. 291 καὶ ἐγώ, Μυκῆναι σ. 61, ἀναφέρομεν μόνον κρυστάλλον καὶ χρυσὸν ὡς ὕλην τοῦ σκήπτρου· ἀληθῶς ὅμως μόνον τὰ μεταξὺ τῶν τετραπέδαλων ἀνθέων κενὰ πληροῦνται διὰ ῥομοειδῶν κρυστάλλων, αὐτὰ δὲ τὰ πέταλα καὶ αἱ φολίδες καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ὄψεων εἶναι ἐκ κυάνου, ὅστις κατὰ τὸν ὕψηγητήν κ. Σκουφῶν εἶναι φυσικὸς, ὅχι τεχνητός.

⁴ Question mycén. σ. 299.

βραδύτερον δ' εἶτι ὑαλον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὀφειλομέν ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ μυκηναϊκῇ ἐποχῇ ἄλλα πράγματα ὑάλινα, πλὴν τῶν κοσμημάτων, δὲν συνεθίζοντο πολὺ· διότι μόνον ποτηρίων τινῶν τεμάχια εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε, ἢ σπανιότης δ' αὕτη εἶναι ἴσως τεκμήριον ὅτι ταῦτα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσήχθησαν. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ κοσμήματα, φανερόν εἶναι ὅτι μετὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν οἱ Ἕλληνας καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις ἀπώλεσαν τὴν πρὸς τὰ ποικίλα ὑάλινα ἀθύρματα, ἅτινα οἱ πρότερον ἔρραπτον ἄφθονα ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων των, ἀγάπην καὶ ἔνεκα τούτου ἡ τέχνη αὕτη παρημελήθη. Ἡ μεταβολὴ τοῦ συρμοῦ ἐπὶ τὸ μετριώτερον ὠφείλετο ἐν μέρει ἴσως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν δωρικῶν φυλῶν, αἵτινες μετὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἐπεκράτησαν ἐν Ἑλλάδι· ὁπωσδήποτε βέβαιον εἶναι, ὅτι κατόπιν οὐδέποτε πλέον, οὔτε κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους οὔτε κατὰ τοὺς μετ' αὐτούς, βλέπομεν τοὺς Ἕλληνας, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, φοροῦντας ἐπὶ τοῦ σώματος τόσον πλῆθος κοσμημάτων ὅσον οἱ Μυκηναῖοι. Ὅσα δὲ μετὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν συνεθίζον νὰ φορῶσιν οἱ τε ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες, πόρπας δηλονότι καὶ ἐνώτια καὶ σφηκωτῆρας τῆς κόμης καὶ εἴ τι ἄλλο παρόμοιον, κατεσκεύαζοντο ἔνεκα αὐτῆς τῆς φύσεώς των ἐκ χρυσοῦ ἢ χαλκοῦ, ἐνῶ τῶν ὑαλίνων ἡ χρῆσις ἐξέλιπεν ἢ ἐγένετο σπανιωτάτη. Μετ' αὐτῆς φυσικῶς ἔπαυσε καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς ὑαλομάζης ἢ, πιθανώτερον ἴσως, περιωρίσθη μόνον πολὺ· διότι φαίνεται ὅτι οἱ χρυσοχόοι ἐξηκολούθησαν νὰ μεταχειρίζονται αὐτὴν ὡς ποικιλτικὸν μέσον κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης.

2. Ξίφη.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις περιγράφομεν καὶ ἀπεικονίζομεν ξίφη τινὰ χαλκᾶ (ἢ μόνον λαβὰς ξιφῶν) ἀνακαλυφθέντα ἐντὸς μυκηναϊκῶν θαλαμοειδῶν τάφων ἢ εἰς στρώματα σύγχρονα περίπου πρὸς τοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους· διότι μέχρι σήμερον ὀλίγα ξίφη ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς τὴν νεωτέραν μυκηναϊκὴν περίοδον ἐγένοντο γνωστά, ταῦτα δὲ τὰ νῦν δημοσιευόμενα συμπληροῦσι, φρονοῦμεν, ἐν πολλοῖς τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τοῦ ὅπλου τούτου κατ'

εκείνους τούς χρόνους. Πλήν τούτου δίδουσιν ἀφορμήν καὶ εἰς τινὰς ἄλλας παρατηρήσεις ἀναφερομένας εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἱστορίαν τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης.

Πίν. 7, 3-3γ. Ξιφίδιον χαλκοῦν μήκ. 0,375 εὐρεθὲν ἐν τῷ 78^α θαλαμοειδεῖ τῶν Μυκηναίων τάφῳ, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἐπόμενον ξίφος πίν. 8, 1. Ὁ καυλός, δηλαδὴ ἢ εἰς τὴν λαβὴν ἐμπηγνυομένη προέκτασις τῆς λεπίδος, εἶναι βραχύτατος, γλωσσοειδής, ἀνευ ἐξεχόντων χειλέων, ἐπὶ δὲ τῆς λεπίδος, ἥτις στενοῦται βαθμηδὸν πρὸς τὴν αἰχμὴν, διήκει ῥάχιδις ἡμιστρογγύλη λεπτυνομένη καὶ αὐτὴ πρὸς τὴν αἰχμὴν. Ἐπὶ τῆς πτέρνης, ἥτοι τοῦ πρὸς τὸν καυλὸν ἄκρου τῆς λεπίδος, ὑπάρχουσι δύο μικροὶ χαλκοὶ ἤλοι, οἵτινες συνήλουν τὴν ξυλίνην ἐπένδουσιν τῆς λαβῆς μετὰ τῆς λεπίδος· ἐπὶ τούτων δὲ ἡ πλησιέστατα αὐτῶν ἔκειντο τέσσαρες ἄλλοι ἤλοι — δύο ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὀψεων — πολὺ βραχεῖς, ὧν αἱ κεφαλαὶ ἀποτελοῦμεναι ὑπὸ χρυσοῦν δισκάρων κοκκιδωτῶν τὴν περιφέρειαν καὶ πεπληρωμένων κυανῆς ὕλης ἐσκέπαζον τοὺς πρώτους, οἵτινες ἕνεκα τούτου ἐπὶ τῆς εἰκόνας 7, 3 α δὲν εἶναι ὁρατοί· οἱ ἤλοι οὗτοι ἦσαν ἀπλῶς κοσμηματικοὶ καὶ εἰσέδουον οὐχὶ πολὺ βαθέως εἰς τὸ ξύλον, εὐρέθησαν δ' οἱ δύο ἐξ αὐτῶν συγκεκολλημένοι διὰ τῆς ὀξειδώσεως μετὰ τῶν ἄκρων τῶν ἀληθῶν, οἵτινες ὡς ἐννοεῖται ἦσαν διαμπερεῖς. Ἐπὶ τοῦ καυλοῦ κεῖται ἄλλος χαλκοῦς ἤλος, διαμπερῆς ὡσαύτως, τούτου δὲ αἱ δύο κεφαλαὶ σκεπάζονται διὰ χρυσοῦν ἐπικαλυμμάτων (πίν. 7, 3 α καὶ 3 γ) φερόντων ἄνω ῥόδακα ἐσχηματισμένον διὰ λεπτῶν ἐλασμάτων καὶ πεπληρωμένον ὁμοίως κυανῆς ὕλης. Τὰ ἐπικαλύμματα εἶναι πολὺ μεγαλειότερα τῶν κεφαλῶν τῶν ἤλων, ἀναμφιβόλως δὲ καὶ ἐξεῖχον τῆς ἐπιφανείας τῆς ξυλίνης ἐπενδύσεως, ἐφ' ἧς ἐστερεοῦντο διὰ μικρῶν κέντρων. Τὰ διὰ τὰ κέντρα τρήματα εἶναι ὁρατὰ ἐπὶ τῆς πλαγίας ὀψεως 3 γ. Πρὸ τῶν ῥοδάκων ἔκειντο, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν 3^α, δύο περίτμητα χρυσοῦ ἐλάσματα — ἐν ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὀψεων — προσηλωμένα ἐπὶ τῆς ἐπενδύσεως, ὡς φαίνεται, διὰ μόνων τῶν μικρῶν ὀδόντων, οὓς φέρουσι κατὰ τὴν περιφέρειαν των, ἀπομιμούμενα δὲ ἱμάντας, ὡς θὰ εἴπωμεν καὶ κατωτέρω. Εἰς τὸ ξιφίδιον τοῦτο ἀνῆκε βεβαίως καὶ ἄλλο χρυσοῦν δισκάριον πλησίον εὐρεθὲν, ὅμοιον τοῖς ἐπὶ τῆς πτέρνης καὶ ὁμοίως πλήρως ποτε καὶ

τοῦτο ὕλης τινός, ἀλλὰ μεγαλειότερον, ἀπετέλει δὲ πιθανῶς τὴν κεφαλὴν ἤλου τῆς λαβῆς κειμένου ἀνωτέρω τῶν ῥοδάκων. Ὡσαύτως πλησίον εὐρέθη καὶ ὁ δακτύλιος ἢ κρίκος πίν. 7, 3^β, ὅστις σύγκριται ἐκ λεπτῶν χρυσοῦν ἐλασμάτων οὕτω κεκαμμένων καὶ συγκεκολλημένων, ὥστε νὰ σχηματίζεται εἶδος τροχιλίας· ἡ αὐτὰξ δὲ τῆς τροχιλίας ταύτης εἶναι διηρημένη διὰ μικρῶν, λεπτῶν καὶ στενῶν ταινιῶν εἰς πολλὰ χωρίσματα πλήρη πάλιν κυανῆς ὕλης· ἡ διάμετρος τοῦ δακτυλίου εἶναι ὀλίγον τι μεγαλειότερα τοῦ πλάτους τοῦ καυλοῦ, θὰ ἦτο δηλαδὴ ἴση τῇ διαμέτρῳ τῆς ἐπενδύσεως, καὶ ὑποθέτω ὅτι ἔκειτο μετὰ τῆς λαβῆς καὶ τοῦ κομβίου· διότι ἀναμφιβόλως αὕτη ἀπέληγεν εἰς κομβίον στερεοῦμενον πιθανῶς ἐπὶ γλώσσης ἐκφυμένης ἀπὸ τοῦ ἄκρου τῆς ἐπενδύσεως, ὅποιαν γλώσσαν ἐν ἄλλοις ξίφεσι φέρουσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν, αὐτοὶ οἱ καυλοὶ. Τέλος ἡ λαβὴ ἐκοσμεῖτο καὶ κατ' ἄλλον τρόπον, διὰ πολλῶν δηλονότι γωνιωδῶς κεκαμμένων χρυσοῦν κέντρων (πρὸς πίν. 7, 6) ἐμπεπηγμένων εἰς τὸ ξύλον τῆς ἐπενδύσεως καὶ καλυπτόντων ἑλλην αὐτοῦ τὴν ἐπιφάνειαν ἢ σχηματιζόντων ποικίλα ἐπ' αὐτῆς· ἀλλὰ περὶ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

Ἡ ἐπένδυσις τῆς λαβῆς ἔφερεν ἐπὶ τῆς πτέρνης ἑκατέρωθεν ἐντομὴν ὠοειδῆ, ἧς τὰ ἴχνη σαφῶς διακρίνομεν, ὁμοίας δ' ἐντομὰς ἀπαντῶμεν ἐπὶ πολλῶν ἄλλων μυκηναϊκῶν ξιφῶν. Ἐπὶ τῆς λεπίδος σώζονται ὀλίγα λείψανα ξύλου ἐκ τοῦ κολεοῦ πιθανῶς προερχόμενα.

Ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ εὐρέθη, ὡς εἴπομεν ἤδη, καὶ τὸ ξίφος πίν. 8, 1, οὗ τὸ μήκος ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ καυλοῦ μέχρι τῆς αἰχμῆς εἶναι 0,66 μ. Ἐπὶ τοῦ καυλοῦ, οὗ τὰ χεῖλη ἐξέχουσι, κείνται τρεῖς χρυσοκέφαλοι ἤλοι, ἐπὶ δὲ τῆς πτέρνης ἄλλοι δύο πολὺ μικρότεροι· πάντες ἐχρησίμευον ὅπως συνηλῶσι μετὰ τοῦ καυλοῦ καὶ τῆς λεπίδος τὰ πληρώματα τῆς λαβῆς, τὰ δύο δηλαδὴ ἑκατέρωθεν ἐπιτεθέμενα τεμάχια τῆς ἐπενδύσεως, ἅτινα ἦσαν, ὡς φαίνεται, ξύλινα καὶ ἔφερον ἐπὶ τῆς πτέρνης ὠοειδεῖς ἐντομὰς, ὅπως ἐπὶ τοῦ προηγούμενου ξίφους. Ἄλλος ἤλος ὑπῆρχε ποτε εἰς τὴν νῦν κολοβὴν διάτρητον γλώσσαν, εἰς ἣν ἀπολήγει ὁ καυλός καὶ ἥτις εἰσῆρχετο εἰς κομβίον ἐπιστόνον τὴν λαβὴν. Ἡ πτέρνα πλατυνομένη πρὸς τὰ πλάγια

σχηματίζει δύο στρογγύλας αποφύσεις ως προφυλακτῆρας, ἢ δὲ λεπίς, ἥτις καθ' ἄλλον τὸ μῆκος φέρει ῥάχιν, στενοῦται βαθμηδὸν πρὸς τὴν αἰχμήν.

Ἐν ἄλλῳ τάφῳ τῶν Μυκηνῶν, τῷ 91^ω, εὐρέθησαν δύο ξίφη σχεδὸν ἐντελῶς ὅμοια τούτῳ. Τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἔχει μῆκος 0,502 μ. καὶ ἐπὶ τῆς πτέρνης φέρει δύο ἤλους· παραδόξως ὁμοίως ἐπὶ τοῦ καυλοῦ δὲν φαίνεται νὰ ἔκιντο ἄλλοι ἤλοι — πλὴν ἴσως ἐπὶ τῆς εἰς τὸ κομβίον εἰσδούσης γλώσσης — ὥστε πρέπει ἐν ἐκ τῶν δύο νὰ ὑποθέσωμεν, ἢ δηλαδὴ ὅτι ὑπῆρχον ἰμάντες ἀντικαθιστῶντες τοὺς ἤλους ἢ — ὅπερ καὶ πιθανώτερόν μοι φαίνεται — ὅτι τὸ ξίφος, πρὶν τελειωθῆ, ὠρίσθη ἵνα κατατεθῆ εἰς τὸν τάφον ὡς κτέρισμα καὶ ἔνεκα τούτου τὰ πληρώματα τῆς λαβῆς προσκαίρως ἐπεκολλήθησαν ἐπὶ τοῦ καυλοῦ καὶ συνηλώθησαν μόνον διὰ τῶν δύο ἐπὶ τῆς πτέρνης κειμένων ἤλων. Ἐπὶ τῆς λεπίδος ἀντὶ ῥάχεως στρογγύλης ὑπάρχουσι τρεῖς ὀλίγον ἔκτυποι στεναὶ ταινίαι, σώζονται δ' ἐπ' αὐτῆς καὶ λείψανα ὑφάσματος, περὶ ὧν ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι εἶναι λείψανα τοῦ κολοῦ· ἀκριβῶς ὁμοίως ὅμοιον ὑφάσμα ἐκάλυπτε καὶ δύο χαλκᾶ κάτοπτρα ἀνακαλυφθέντα μετὰ τῶν ξιφῶν καὶ τεσσάρων χρυσῶν δακτυλίων καὶ πολλῶν ἄλλων χρυσῶν κοσμημάτων ἐντὸς λάκκου ἐσκαμμένου ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ τάφου.

Τὸ ἄλλο ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ ἀνακαλυφθὲν ξίφος δὲν διαφέρει τοῦ περιγραφέντος εἰμὴ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ καυλὸς δὲν ἀπολήγει εἰς γλώσσαν· τοῦτο ὁμοίως δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἐστὲρεῖτο κομβίου· ἴσως εἶχε κομβίον ἀπλῶς ἐπικεκολλημένον, ὅπως καὶ τὰ πληρώματα τῆς λαβῆς· διότι καὶ τοῦτο τὸ ξίφος μόνον ἐπὶ τῆς πτέρνης ἔχει ἤλους, οὐδένα δ' ἐπὶ τοῦ καυλοῦ.

Τέταρτον ξίφος τοῦ αὐτοῦ τύπου εὐρέθη ἐν θαλαμοειδῆ τάφῳ τῆς Ἰαλυσοῦ¹ ἔχει δὲ καὶ τοῦτο γλώσσαν διὰ τὸ κομβίον καὶ ὠσειδεῖς ἐντομάς τῶν πληρωμάτων ἐπὶ τῆς πτέρνης.

Πίν. 8, 2. Ξίφος ἀνακαλυφθὲν ἐν τῷ 81^ω θαλαμοειδῆ τῶν Μυκηνῶν τάφῳ μετὰ τῶν λίθων τοῦ ξηροτοίχου, δι' οὗ ἐφράσσετο τὸ στόμιον² τοῦ

¹ Furtwängler und Löschke, Myk. Vasen Hillst. D 11. Undset, Zeitschrift für Ethnologie 1890 σ. 12 εἰκ. 17.

² Ἀναπαράστασις ἄνευ χρωμάτων τῆς προσόψεως τοῦ τάφου τούτου, ἥτις ἦτο δι' ἀσέβητου κεραισμένη καὶ διὰ χρωμάτων κεκοσμη-

θαλάμου· εἶναι εἰς δύο τεθραυσμένον καὶ ἔχει μῆκος 0,61 μ. Ἡ λεπίς εἶναι στενὴ καὶ κατὰ μῆκος αὐτῆς διήκει ῥάχιν λίαν ἔκτυπος, ἐκ τῆς πτέρνης δ' ἐκατέρωθεν τῆς ῥίξης τοῦ καυλοῦ προεκτείνονται δύο αἰχμηροὶ προφυλακτῆρες παρεμφερεῖς πρὸς τοὺς ὄγκους τῶν βελῶν. Ὁ καυλός, οὗ τὰ χεῖλη ἐξέχουσιν, ἀπολήγει ἄνω εἰς κολοβὴν τετράπλευρον γλώσσαν διὰ τὸ κομβίον, τὰ δὲ πληρώματα ἦσαν συνηλωμένα μετὰ τῆς πτέρνης μὲν διὰ δύο ἤλων, μετὰ τοῦ καυλοῦ δὲ δι' ἐνὸς μόνου, καὶ ἀπέληγον πρὸς τὴν λεπίδα εἰς ἐντομάς, ὅπως καὶ εἰς τὰ προηγούμενα.

Ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ ἀνεκαλύφθησαν καὶ δύο πληρώματα λαβῆς ἐκ λίθου ἀχάτου, ὧν τὸ ἕτερον ἀπεικονίζεται πίν. 8, 5. Ἐπὶ τοῦ στρογγύλου μέρους τῆς λαβῆς ὑπάρχουσι ἐσκαλισμένοι δύο κυκλικαὶ ἀβαθεῖς κοιλότητες καὶ τὸ ἡμισυ τρίτης, ἄλλαι δὲ δύο μικρότεραι κοιλότητες εὐρίσκονται κάτω ἐπὶ τῆς πτέρνης. Ἐντὸς τῶν κοιλοτήτων τούτων ἔκιντο χρυσᾶ δισκάρια, ὧν δύο εὐρέθησαν καὶ συναπεικονίσθησαν, ὅμοια τοῖς τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3, ἐξ ἐκείνων δὲ γίνεται φανερόν, ὅτι καὶ ταῦτα πλήρη ὄντα ὑαλώδους τινὸς χρωματιστῆς ὕλης παρίστων τὰς κεφαλὰς τῶν ἤλων, δι' ὧν ὑπετίθετο ὅτι τὰ πληρώματα συνηλοῦντο μετὰ τοῦ καυλοῦ καὶ τῆς λεπίδος· ἀληθῶς ὁμοίως οὐδεμία συνήλωσις ὑπῆρχεν, ἀλλὰ μόνον ἐπικόλλησις ἐπὶ τοῦ καυλοῦ, διότι τὰ ἐξ ἀχάτου πληρώματα δὲν εἶναι διάτρητα. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ξίφος, εἰς ὃ ταῦτα ἀνῆκον, εἶχε κατασκευασθῆ ἐπίτηδες διὰ τὸν τάφον, διότι ἄλλως ἔπρεπεν ἢ λαβὴ νὰ εἶναι στερεωτέρα καὶ αἱ ἐπενδύσεις αὐτῆς δι' ἤλων συνδεδεμέναι. Ἴσως μάλιστα οὐδόλως ὑπῆρχεν ἀληθὲς χαλκοῦν ξίφος, ἀλλ' ὁμοίωμα μόνον ξίφους ἐξ ὕλης εὐφθάρτου.

Ἡ λαβὴ ἀπέληγεν ἄνω εἰς κομβίον, τὸ ὅποιον ὑπετίθετο σκεπάζον κατὰ τὸ ἡμισυ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐσχάτων πρὸς τὰ ἄνω ἤλων καὶ ἐστὲρεῖτο πιθανῶς ἐπὶ τινος γλώσσης τοῦ καυλοῦ τοῦ ξίφους· κάτω δ' ἢ πτέρνα φέρει τὴν ὠσειδῆ ἐντομήν, ἥς τὰ ἴχνη τοσάκις ἤδη ἀπηντήσαμεν ἐπὶ τῶν ξιφῶν, καὶ εἰς τὰ πλάγια τοὺς στρογγύλους προφυλακτῆρας τοῦ ξίφους πίν. 8, 1· προφανῶς λοιπὸν τὰ ἐξ

μῆνη, ἐδημοσιεύθη ἐν Tsountas-Manatt, Mycenaean Age εἰκ. 49, εἰκὼν δ' αὐτῆς φωτογραφικὴ μετὰ τοῦ ξηροτοίχου αὐτ. εἰκ. 50.

ἀγάτου πληρώματα ἀνήκον εἰς λαβὴν ξίφους τοῦ αὐτοῦ τύπου.

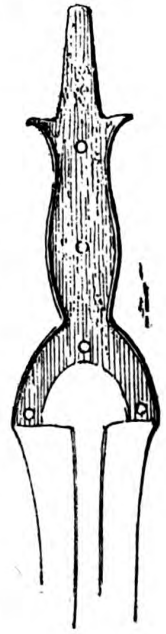
Εἰς ἐντελῶς ὁμοίον ξίφος ἀνήκε καὶ τὸ πίν. 8, 6 τεμαχίον ἐπενδύσεως, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐξ ὑαλομάζης καὶ ἀνεκαλύφθη ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν· καὶ τοῦτο δὲν ἦτο συνηλωμένον μετὰ τῆς λεπίδος καὶ τοῦ καυλοῦ, ἀλλὰ μόνον ἐπικεκολλημένον, διότι αἱ θέσεις τῶν μὲν ἐπὶ τῆς πτέρνης δύο ἤλων δὲν εἶναι τετρημένοι, ἡ δὲ τοῦ ἐπὶ τοῦ καυλοῦ ἔφερε μὲν ἐν τῷ κέντρῳ μικρὸν τρημα, ἀλλ' ἐν τούτῳ δυσκόλως ἔκειτο ἤλος διαμπερής· πιθανῶς ὑπῆρχε μικρὸς ἤλος φέρων ὡς κεφαλὴν χρυσοῦν δισκάριον, ὅπως τὰ τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3. Μεταξὺ τῆς ὠοειδοῦς ἐντομῆς καὶ τοῦ πρώτου ἐπὶ τοῦ καυλοῦ ἤλου ὑπάρχει ἐπὶ τε τῶν ἐξ ἀγάτου πληρωμάτων καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξ ὑαλομάζης κόσμημα ἀποτελούμενον ἐκ διπλῆς ἀναγλύπτου ταινίας, ὁποῖαν εὗρομεν πάλιν ἐπὶ τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3, μόνον ὅτι ἐκεῖ ἡ ταινία εἶναι ἐκ χρυσοῦ ἐπιθέτου ἐλάσματος.

Ἐν τῷ 81^α τάφῳ, ἐν ᾧ ἀνεκαλύφθησαν τὸ ξίφος πίν. 8, 2 καὶ τὰ ἐξ ἀγάτου πληρώματα, εὐρέθησαν πρὸς τούτοις ἡ λαβὴ πίν. 7, 4 καὶ τὸ παρ' αὐτὴν τεμαχίον ἄλλης λαβῆς ἴσως 7, 5. Ὁ καυλὸς τῆς λαβῆς ἔχει τὰ χεῖλη ἐξέχοντα ὅπως τὰ ξίφη πίν. 8 ἀρ. 1, 2, τὰ δ' ἐπ' αὐτῶν ἐκατέρωθεν ἐπικείμενα πληρώματα ἦσαν ὀστείνα ἢ — πιθανώτερον — ξύλινα καὶ συνηλοῦντο μετὰ τοῦ καυλοῦ διὰ τριῶν χρυσοκεφάλων ἤλων, δι' ἄλλων δὲ τριῶν μετὰ τῆς πτέρνης· ἡ λοιπὴ τῶν πληρωμάτων ἐπιφάνεια ἐκαλύπτετο διὰ χρυσῶν κέντρων, μικρῶν δηλονότι τεμαχίων σύρματος γωνιωδῶς κεκαμμένων κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος Γ (πρὸς πίν. 7, 6), ἐφ' ὧν κατόπιν ἐνεχαράχθησαν σπειροειδῆ κοσμήματα. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, περὶ οὗ ἐκτενέστερον θὰ γείνη λόγος κατωτέρω, ἦτο κεκοσμημένη ὡς εἶδομεν καὶ ἡ λαβὴ τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3· ὡσαύτως ὁμοία εἶναι καὶ ἡ διακόσμησις τοῦ τεμαχίου 7, 5.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν δημοσιεύομεν ἀκόμη τὸ ἐν πίν. 8, 7 χρυσοῦν ἐπικάλυμμα λαβῆς, ὅπερ μεθ' ἑνὸς ἄλλου καλύπτοντος τὸ ἕτερον ἡμισυ τῆς λαβῆς εὐρέθη ἐν τῷ ὀρόμφῳ τοῦ 88^{ου} τάφου, πρὸ τοῦ στομίου αὐτοῦ· τὰ ἐπικαλύμματα ταῦτα εἶναι ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος

καὶ προσηλοῦντο ἐπὶ τῶν πληρωμάτων τῆς λαβῆς δι' ἑνὸς ἤλου, τὰ δὲ σπειροειδῆ κοσμήματα καὶ αἱ γραμμαῖ, αἵτινες καλύπτουσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν, ὑπῆρχον πιθανῶς ἐσκαλισμένα ἐπὶ τῶν ξυλίων ἢ ὀστείνων πληρωμάτων, ἐπὶ τῶν ἐπικαλυμμάτων δ' ἐχαράχθησαν διὰ στυλίσκου λεπτοῦ ἐλκομένου ἐπ' αὐτῶν καὶ εἰσδύοντος εἰς τὰ σκαλισματα.

Τὰ δύο ὑπολειπόμενα ξίφη πίν. 8 ἀρ. 3 καὶ 4 εὐρέθησαν ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν καὶ ἐμνημονεύθησαν ἤδη ἄλλοτε ἐνταῦθα¹. Τοῦ πρώτου, οὗ λείπει ἡ λαβὴ, τὸ σωζόμενον μήκος εἶναι 0,50 μ. Ἐπὶ τῆς πτέρνης φέρει ἐξ ἤλους, τὰ δὲ χεῖλη τοῦ καυλοῦ ἐξείχον καὶ τὰ πληρώματα ἀπέληγον πρὸς τὴν λεπίδα εἰς ἐντομάς ἡμιωοειδεῖς· ἡ λεπίς δὲν ἔχει ῥάχιν καὶ δὲν στενοῦται βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς πτέρνης πρὸς τὴν αἰχμὴν, ἀλλ' εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἑαυτῆς μήκους ἰσοπλατῆς· πλατύνεται μάλιστα πέραν τοῦ μέσου κατὰ τι, ἀλλ' ἡ πλάτυνσις εἶναι σχεδὸν ἀνεπαίσθητος. Τὸ ξίφος τοῦτο, καθ' ὅσον σώζεται, ὁμοιάζει πολὺ πρὸς ἄλλο ὡσαύτως ἐν τῇ ἀκροπόλει Μυκηνῶν ὑπὸ Schliemann ἀνακαλυφθὲν², ὥστε καὶ ἡ ἐλλείπουσα λαβὴ του κατ' ἐκεῖνο δύναται νὰ συμπληρωθῇ. Τρίτον χαλκοῦν ξίφος τοῦ αὐτοῦ τύπου, οὗ τὴν λαβὴν δημοσιεύομεν ἐνταῦθα εἰκ. 1, εὐρέθη ἐν τῇ Σχιστῇ ὁδῷ τῆς Φωκίδος, ἐντὸς τάφου ὡς λέγεται, ἔχει δὲ μήκος ὅλον 0,77 μ. Ἡ λεπίς εἶναι πάλιν ἰσοπλατῆς περίπου κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ μήκους καὶ μόνον πρὸς τὴν αἰχμὴν στενοῦται, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ Schliemann ἀνακαλυφθέντος συμβαίνει· δὲν ἔχει δὲ κυρίως εἰπεῖν καὶ ῥάχιν, δύο ὅμως κοίλαι γραμμαῖ χωρίζουσιν ἐν τῷ μέσῳ

Εἰκ. 1

¹ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1891 σ. 25. Οὐχὶ ὅλος ἀκριβῶς ἔγραψα ἐκεῖ, ὅτι εὐρέθησαν τρία ξίφη ὁμοία τῷ παρὰ Schliemann Mycènes εἰκ. 238, διότι καὶ τὰ τρία, ὧν ἓν εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 4, ὁμοιάζουσι μὲν κατὰ τὴν λαβὴν πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Schliemann ἀνακαλυφθέν, ἀλλὰ διαφέρουσι κατὰ τὸ σχῆμα τῆς πτέρνης.

² Mycènes εἰκ. 221.

κατὰ μήκος ταινίαν ἀντὶ βράχεως. Ὁ καυλὸς ἔχει χεῖλη ἐξέχοντα καὶ ἀπολήγει εἰς γλώσσαν διὰ κομβίον ἰκανῶς μακρὰν, τὰ δὲ πληρώματα ἀπέληγον πρὸς τὴν λεπίδα πάλιν εἰς ἐντομὴν ἡμιωσειδῆ. Ἔνεκα τῆς γλώσσης τοῦ ξίφους τούτου καθίσταται ἀμφίβολος καὶ ἡ συμπλήρωσις τῆς λαβῆς τοῦ ἐν πίν. 8, 3, διότι ἀγνοοῦμεν, ἐὰν πρέπη οὕτω νὰ συμπληρώσωμεν αὐτὴν ἢ ἄνευ γλώσσης.

Τὸ ξίφος πίν. 8, 4 ἔχει μήκος 0,375 καὶ διαφέρει πάντων τῶν περιγραφέντων καὶ πάντων τῶν ἀρχαίων μυκηναϊκῶν ξιφῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν εἶχε κομβίον αὐτοτελὲς πρόσθετον, ἀλλ' ὅτι ὁ καυλός, οὗ τὰ χεῖλη ἐξέχουσι πολύ, εὐρυνόμενος εἰς τὸ ἄκρον σχηματίζει τόξον, τοῦτο δὲ τὸ τόξον πληρούμενον ἐκατέρωθεν μετὰ τοῦ λοιποῦ καυλοῦ διὰ ξύλου ἢ ὄστοῦ ἀπετέλει τὸ κομβίον. Πρὸς τὴν λεπίδα ἀπέληγον τὰ πληρώματα εἰς γραμμὴν εὐθεῖαν, αὐτὴ δὲ ἢ λεπίς στερεῖται βράχεως.

Τοῦ τύπου τούτου ξίφη εὐρέθησαν καὶ ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Δωδώνῃ¹, ἐνῶ δὲ τόσον συνήθεις εἶναι ἐπὶ τῶν ἄλλων ξιφῶν αἰ ὠσειδεῖς ἢ ἡμικυκλικαὶ ἢ τοξοειδεῖς ἐντομαὶ εἰς τὰ πρὸς τὴν λεπίδα ἄκρα τῶν λαβῶν, εἰς ταῦτα τὰ πληρώματα ἀπολήγουσι πάντοτε, ὡς φαίνεται, εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν.

Πλὴν τῶν ἐνταῦθα ἀπεικονισθέντων καὶ περιγραφέντων, γνωστοὶ εἶναι ὡς ἐν χρήσει ὄντες κατὰ τὴν ὑστερωτέραν μυκηναϊκὴν περίοδον καὶ δύο ἄλλοι νεώτεροι τύποι, ὁ τοῦ παρὰ Schliemann Mycènes 238 ξίφους καὶ ὁ κατὰ τὸ σχῆμα τῶν προφυλακτῆρων διαφέρων τούτων τύπος τοῦ ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1891 πίν. 2, 5 δημοσιευθέντος ξίφους. Ἀμφότερα ταῦτα εὐρέθησαν ἐν τοῖς ἐρείπιοις τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν — τὸ δευτερον ὁμοῦ μετὰ τῶν ξιφῶν πίν. 8 ἀρ. 3 καὶ 4 —, ὅμοια δὲ τοῦ μὲν πρώτου ἔχουσιν ἀνακαλυφθῆ ἐν Ἰαλυσῶ τῆς Ῥόδου² καὶ ἄλλο ἐν Καρπάθῳ³, τοῦ δὲ δευτέρου ἐν μὲν πάλιν ἐν Μυκῆναις ἐν τῇ αὐτῇ θέσει⁴ καὶ ἐν ἄλλο ἐν «Ἐλλάδι»⁵. Δύναται δὲ νομίζω ν' ἀποδειχθῇ ὅτι καὶ οἱ δύο οὗτοι τύποι καὶ

πάντες οἱ τῶν λοιπῶν νεωτέρων μυκηναϊκῶν ξιφῶν, ἐξαιρουμένου τοῦ ὑπὸ τοῦ ξίφους πίν. 8, 3 ἀντιπροσωπευομένου, κατὰγονται ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς τάφοις τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν ἀνακαλυφθέντων ξιφῶν, ὧν οἱ τύποι ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον ποικίλοι.

Τῶ ὄντι τὰ ἐκ τῶν τάφων ἐκείνων ξίφη — πλὴν τῶν ἐγχειριδίων — δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας. Τὰ εἰς τὴν πρώτην ὑπαγόμενα ἔχουσι βραχὺν γλωσσοειδῆ καυλὸν ἄνευ ἐξεχόντων χειλῶν, πτέρναν στρογγύλην ἄνευ προφυλακτῆρων, καὶ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ξυλίνης ἢ ὄστεινης λαβῆς, τὸ ἐπὶ τῆς πτέρνης κείμενον, ἀνὰ μίαν ὠσειδῆ ἢ ἀκριβέστερον καρδιόσχημον περίπου ἐντομὴν ἐκατέρωθεν· ἐπὶ τοῦ καυλοῦ ὑπάρχει συνήθως εἰς μόνος ἤλος, εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ἡ λαβὴ ἀρχικῶς τοῦλάχιστον ἦτο μονοκόμματος καὶ κοίλη εἰς τὸ ἐν ἄκρον, ὥστε ὁ καυλὸς καὶ ἡ πτέρνα ἐν μέρει εἰσέδουον εἰς αὐτὴν¹. Τῶν τῆς δευτέρας δὲ κατηγορίας ξιφῶν ὁ καυλὸς ἔχει ἤδη καὶ μήκος ἀρκούν καὶ εἰς τὰ πλάγια χεῖλη ἐξέχοντα, ὥστε ἡ ἐπέκδυσις τῆς λαβῆς ἀπετελεῖτο ἐκ δύο πληρωμάτων ἐκατέρωθεν μετὰ τῶν χειλῶν ἐπιτιθεμένων καὶ δι' ἤλων πλειόνων — τριῶν συνήθως — μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τοῦ καυλοῦ συνηλουμένων. Ἡ πτέρνα δὲν εἶναι στρογγύλη, ἀλλὰ σχηματίζει ἐκατέρωθεν τοῦ καυλοῦ γωνίας ἀμβλυτέρας ἢ ὀξυτέρας, ἐνίοτε μάλιστα τόσον ὀξείας, ὥστε αἱ προεκτεινόμεναι κορυφαὶ αὐτῶν ἀποτελοῦσι τρόπον τινὰ προφυλακτῆρας· μετὰ τῆς πτέρνης συνηλοῦνται τὰ πληρώματα διὰ τριῶν ἄλλων ἤλων καὶ ἀπολήγουσι πρὸς τὴν λεπίδα ἄνευ ἐντομῶν εἰς γραμμὴν εὐθεῖαν ἢ ὀλίγον κυρτὴν².

Γνωρίσματα τῶν δύο κατηγοριῶν, ἤτοι ἐντομῆν καὶ προφυλακτῆρας — μᾶλλον ὅμως ἀνεπτυγμένους — εὐρίσκομεν ἠνωμένα ἐπὶ τοῦ ἐκ τοῦ πέμπτου τάφου χρυσοῦ ἐπικαλύμματος, τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζεται³ ἐνταῦθα (εἰκ. 2). Τῶν δ' ἐγχειρι-

¹ Undset ε. α. εἰκ. 24.

² Furtwängler und Löschke, Myk. Vasen, Hilfst. D 12. Εὐρέθη ἐν τῷ IV τάφῳ μετὰ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ὁμοίου τῶ ἡμετέρῳ πίν. 8, 1 ξίφους.

³ Journal of hell. studies 1887 πίν. 83.

⁴ Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1891 σ. 25.

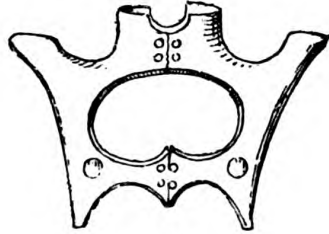
⁵ Undset ε. α. εἰκ. 20.

¹ Τοιαῦτα εἶναι τὰ ξίφη Schliemann Mycènes 445 α, 448, 465. Sophus Müller, Ursprung der europ. Bronzezeit εἰκ. 1 = Helbig Hom. Epos² εἰκ. 126. Ἡ ἐπὶ τῆς πτέρνης ἐντομὴ εὐρίσκεται, διάφορος ὅμως τὸ σχῆμα, καὶ ἐπὶ ἐγχειριδίων τῆς Ἀμοργῶ (S. Müller ε. α. εἰκ. 34).

² Δείγματα Schliemann Mycènes 443, 449, 467. S. Müller ε. α. εἰκ. 2 = Helbig ε. α. εἰκ. 127.

³ Ἐδημοσιεύθη καὶ ὑπὸ S. Müller ε. α. εἰκ. 14.

δίωαι λαβαί ἦσαν ποικιλώτεροι, ἀλλ' αὐται ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς ἐνταῦθα.

Εἰκ. 2

Ἐάν νῦν πρὸς ταῦτα τὰ ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν παραβάλωμεν τὰ ὑφ' ἡμῶν δημοσιεύμενα νεώτερα μυκηναϊκὰ ξίφη, βλέπομεν ὅτι τὸ χρυσοῦν ἐπικάλυμμα πίν. 8, 7 ὁμοιάζει κατὰ τὸ σχῆμα σχεδὸν ἐντελῶς πρὸς τὸ παρὰ Schl. 467 = Schuch. 239 ἄλλο ἐπικάλυμμα λαβῆς ξίφους τῆς δευτέρας κατηγορίας· ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ τύπος οὗτος διετηρεῖτο ἀπαράλλακτος ἢ σχεδὸν ἀπαράλλακτος καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ περιόδῳ. Ἀπ' αὐτοῦ δὲ κατάγεται βεβαίως ὁ τύπος τῆς λαβῆς πίν. 7, 4, ἣτις ἀπολήγει πρὸς τὴν λεπίδα εἰς εὐθείαν γραμμὴν καὶ ἔχει τὴν πτέρναν οὐχὶ στρογγύλην, ἂν καὶ αἱ γωνίαί εἶναι ὀλίγον ἀπεστρογγυλωμέναί. Ἡ λαβὴ αὕτη ὅπως καὶ πάντα τὰ ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως ξίφη, εἶχε τὸ κομβίον πρόσθετον· ἢ μακρὰ πείρα ὅμως ἐδίδαξεν ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο ἰκανῶς στερεὸν καὶ ὅτι συχνὰ ἐξέλιπτεν· ἐκ τούτου ἐπῆλθε νέα τοῦ τύπου ἐξέλιξις, καθ' ἣν πλατυνομένου καταλλήλως τοῦ ἄκρου τοῦ καυλοῦ τὸ κομβίον ἀπετέλεσε μετὰ τῆς λοιπῆς λαβῆς ἐν σῶμα· οὕτω προέκυψεν ὁ τύπος τοῦ ξίφους πίν. 8, 4. Ὅτι τὸ ξίφος τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ἂν καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεώς του¹ καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἡ αὐτὴ μεταρρύθμισις τῆς λαβῆς ἐγένετο ὡς θὰ ἴδωμεν ἐπὶ ξιφῶν ἄλλου τύπου ἀποδεδειγμένως ἐντὸς τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ὁ καυλὸς τῶν ξιφῶν τούτων συστέλλεται ἐνίοτε ἀμέσως ὑπὸ τὸ κομβίον, τίνα δὲ σκοπὸν εἶχεν ἢ συστολὴ αὕτη, ἀποδεικνύει ἐν ξίφος ἐξ Ἰταλίας², οὗ ὁ ὁμοίως συστειλλόμενος

ὑπὸ τὸ κομβίον καυλὸς περιβάλλεται ὑπὸ σύρματος· καὶ ἐπὶ τούτων λοιπὸν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὑπῆρχε σύρμα ἢ ἰμάς περισφίγγων καὶ συνδέων στερεώτερον τὰ πληρώματα μετὰ τοῦ καυλοῦ.

Ὁ τύπος τῶν ξιφῶν τῆς πρώτης κατηγορίας διεσώζετο ἐπίσης καὶ κατόπιν τῆς ἐποχῆς τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως, διότι τὸ ἐν Βαφειῶ εὐρεθὲν ξίφος¹ εἶναι καθ' ὅλα ὁμοίον ἐκείνους. Ὡς παραλλαγὴ δὲ τοῦ αὐτοῦ τύπου πρέπει, νομίζω, νὰ θεωρηθῆ τὸ ξιφίδιον πίν. 7, 3· ὁ καυλὸς αὐτοῦ εἶναι βραχύς, γλωσσοειδής, καὶ ἡ πτέρνα στρογγύλη καὶ τὰ πληρώματα ἀπέληγον εἰς ἐντομάς ὠοειδεῖς ὀλίγον διαφερούσας τῶν ἐπὶ ἐκείνων. Ἡ ἐπὶ τῶν δύο χρυσῶν ἐλασμάτων, τῶν κειμένων ἐπὶ τοῦ πρὸς τὴν πτέρναν ἄκρου τῆς λαβῆς τοῦ ξιφιδίου, ἔκτυπος ταινία εἶναι ἀναμφιβόλως ἀπομίμησις ἀληθοῦς ἰμάντος, δι' οὗ συνέδεόν ποτε πρὸς μείζονα στερεότητα τὴν λαβὴν μετὰ τῆς λεπίδος περιελίσσοντες αὐτὸν μετὰ τῶν κεφαλῶν τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῆς πτέρνης ἢ τῆς ἀρχῆς τοῦ καυλοῦ ἐξέχοντος ἡλου καὶ τῶν ὑπὸ τῆς λαβῆς καὶ τῆς πτέρνης σχηματιζομένων γωνιῶν. Τοιοῦτος σύνδεσμος ἦτο χρησιμὸς ἰδίως εἰς τὰ ξίφη ἐκεῖνα, ὧν αἱ λεπίδες δὲν εἶχον καυλὸν ἢ εἶχον καυλὸν βραχύτατον, καὶ ἐπειδὴ τοιαῦτα ἦσαν σχεδὸν πάντα τὰ ἀρχαιότερα ξίφη καὶ ἐγχειρίδια, πιθανώτατόν μοι φαίνεται, ὅτι καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ἰμάντος πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν εἶναι ἀρχαιοτάτη· τὰ ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως ξίφη τῆς πρώτης κατηγορίας, τὰ ἔχοντα βραχὺν καυλὸν καὶ ἔνεκα τούτου βεβαίως ἀρχαιότερα μορφολογικῶς τῶν τῆς δευτέρας κατηγορίας, δὲν γνωρίζομεν ἐὰν εἶχον τὴν ἔκτυπον ταινίαν, διότι αἱ λαβαὶ αὐτῶν δὲν διεσώθησαν· ὅτι ὅμως εἶναι λίαν πιθανὸν τὸ πρᾶγμα καὶ ὅτι ἔκτοτε συνειθίζετο ἢ ταινία, μαρτυρεῖ τὸ χρυσοῦν ἐπικάλυμμα τῆς λαβῆς ἐνός τῶν ἐκ τοῦ πέμπτου τάφου τῆς ἀκροπόλεως ἐγχειριδίων², ἐφ' οὗ ἀπαντῶμεν ἔκτυπον στρογγύλον ἰμάντα. Ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ξιφιδίου πίν. 8, 3 εὐρίσκειται ὡς εἶδομεν ἢ διπλῆ ταινία καὶ ἐπὶ τῶν ἐξ ἀχάτου καὶ ὑαλομάζης πληρωμάτων, παρεμφερῆς δὲ φαίνεται ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐπὶ ξίφους ἐκ Καλαβρίας³, τέλος φέρουσι τὸ αὐτὸ κό-

¹ Ἀρχ. Ἐφημ. 1891 σ. 25 ἐξῆς.

² Monum. dell' Inst. XI πίν. 60 ἀρ. 19.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ 1897.

¹ Ἀρχ. Ἐφημ. 1889 σ. 145.

² Schuchhardt² εἰκ. 287 = Perrot et Chipiez Hist. de l'art. VI πίν. 19, 5.

³ Undset ε.α. εἰκ. 37 = Bull. di paletnol. ital. 1896 π. III 4.

σημμα καὶ δύο ἐλεφάντιναι λαβαί, ὧν ἡ μὲν κατόπτρου, ἡ δ' ἑτέρα ἄλλου ἴσως σκεύους¹. Ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ἱμάντος εἰς τὰς λαβὰς τῶν ξιφῶν ἔχει μόνον πολὺ ἀρχαία ἦτο, ἀλλὰ καὶ συνηθεστάτη· διότι κατήντησε νὰ γείνη τυπικὸν κόσμημα αὐτῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἔλησμονήθη καὶ ἡ ἀρχικὴ σημασία αὐτοῦ καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπ' αὐτῆς μετεβλήθη κατ' ὀλίγον τὸ σχῆμά του ἐπὶ τὸ εὐμορφώτερον, καθ' ἃ φαίνεται ἐκ παραβολῆς τοῦ ἐκ τοῦ τάφου τῆς ἀκροπόλεως ἐγχειριδίου πρὸς τὸ ξιφίδιον πίν. 7, 3 καὶ τὴν ἐλεφαντίνην λαβὴν, καὶ τούτων πάλιν πρὸς τὰ ἐξ ἀχάτου καὶ ὑαλομάζης πληρώματα.

Τὰ ἐξ ἀχάτου καὶ ὑαλομάζης πληρώματα ἀνήκουσι προφανῶς, ὡς εἴπομεν ἤδη, εἰς ξίφη ὅμοια τῷ ἐν πίνακι 8, 1, τούτων δ' ἡ διαφορὰ ἀπὸ τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3 δὲν εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ φαίνηται ἡ συγγένεια, μάλιστα ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς λαβῆς ἐντομῆς· ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα τοῦ καυλοῦ καὶ εἰς τοὺς προφυλακτῆρας· ὡς πρὸς τὸ πρῶτον φανερόν εἶναι, ὅτι ὑπόδειγμα ὑπῆρξεν ὁ τελειότερος καυλὸς τῶν ξιφῶν τῆς δευτέρας κατηγορίας, εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν προφυλακτῆρων δὲ φαίνεται ὅτι ἐπέδρασσαν ἐγχειριδιὰ τινα, ἐν οἷς ἡ πτέρνα εὐρύνεται ἐκατέρωθεν εἰς δύο στρογγύλα ἄκρα· τοιοῦτόν τι π.χ. φαίνεται ὅτι συνέβαινεν ἐν μικρῷ μὲν μέτρῳ ἐπὶ τοῦ ἐγχειριδίου πίν. 7, 7, τὸ ὅποιον εὐρέθη ἐν τῷ τετάρτῳ τάφῳ τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν, καὶ ἐν μείζονι ἐπὶ ἐγχειριδίων ἐξ Ἀμοργοῦ². Ἐὰν δὲ τὸ ἄκρον τοῦ καυλοῦ τοῦ ξίφους πίν. 8, 1 εὐρυνθῆ καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ξιφῶν τοῦ τύπου πίν. 8, 4, θὰ παραχθῆ ὁ τύπος, ὃν ἀντιπροσωπεύουσι τὰ ἀνωτέρω (σ. 111) μνημονευθέντα ξίφη ἐκ Μυκηνῶν, Ἰαλυσοῦ καὶ Καρπάθου. Ὅτι τὰ ξίφη ταῦτα δὲν διαφέρουσι τῶν τοῦ τύπου πίν. 8, 1 εἰμὴ σχεδὸν μόνον κατὰ τὸ κομβίον, δεικνύει ἀπλῆ παραβολή· ὅτι δὲ ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ἄκρου τοῦ καυλοῦ ἔγεινεν ἐντὸς τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, εἶναι βέβαιον· διότι τὸ ἐξ Ἰαλυσοῦ ξίφος εἶδομεν ὅτι εὐρέθη ἐντὸς θαλαμοειδοῦς τάφου ὁμοῦ μετὰ ξίφους τοῦ τύπου πίν. 8, 1, ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ἐκ

Καρπάθου ἀνεκαλύφθη ἐν τάφῳ περιέχοντι μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα.

Τῶν ξιφῶν τούτων ἀπλῆ παραλλαγή εἶναι τὸ ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1891 πίν. 2, 5, τὸ ὅποιον ὡς εἴπομεν ἤδη ἀνωτέρω διαφέρει μόνον κατὰ τὸ σχῆμα τῶν προφυλακτῆρων, καὶ τοῦτο δὲ πάλιν τὸ σχῆμα δὲν εἶναι οὔτε τυχαῖον οὔτε αὐθαίρετον, ἀλλ' ἐποιήθη προφανῶς καθ' ὑποδείγματα, οἷον τὸ ἐκ τοῦ πέμπτου τάφου τῆς ἀκροπόλεως ἀνωτέρω (εἰκ. 2) ἀπεικονισθὲν ἐπικάλυμμα. Ὅπως δὲ τῶν ξιφῶν τοῦ τύπου πίν. 8, 4 ὁ καυλὸς εἶδομεν (ἀν. σ. 113) ὅτι συστέλλεται ἐνίοτε ὑπὸ τὸ κομβίον, οὕτω καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον συστέλλεται καὶ τούτων ἢ μόνον ὑπὸ τὸ κομβίον ἢ καὶ ὑπὸ τὸ κομβίον καὶ παρὰ τὴν πτέρναν.

Τὸ αὐτὸ χρυσοῦν ἐπικάλυμμα (εἰκ. 2) δεικνύει ἔτι ἐγγυτέραν τὴν συγγένειαν τοῦ ξίφους πίν. 8, 2 πρὸς τὰ τῆς ἀκροπόλεως· τὸ ἐπικάλυμμα ἀνῆκεν εἰς λαβὴν τῆς πρώτης κατηγορίας, εἰς ἣν προσετέθησαν οἱ προφυλακτῆρες, τὸ δὲ ξίφος πλὴν τῶν προφυλακτῆρων ἔχει καὶ τὸν τέλειον καυλὸν τῶν τῆς δευτέρας κατηγορίας.

Οὕτω πάντα τὰ μέχρι τοῦδε ἐξετασθέντα ξίφη παριστώσι τύπους παραγομένους ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τῶν δύο κυρίων κατηγοριῶν τῶν ξιφῶν τῆς ἀκροπόλεως, συμβαλλομένων πιθανῶς ἐνίοτε καὶ τῶν μετ' αὐτῶν ἀνακαλυφθέντων ἐγχειριδίων· ἡ ἐκ τῆς ἐξελιξέως δὲ ταύτης πρόδος ἀφορᾷ ἰδίως τοὺς προφυλακτῆρας, τὸν καυλὸν καὶ τὸ κομβίον. Ὁ ὑπολειπόμενος ὁμοῦς τύπος, δηλαδὴ ὁ τοῦ ξίφους πίν. 8, 3 καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ δὲν φαίνεται νὰ συνδέηται μετὰ τῶν ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως ξιφῶν δι' οὐδενὸς δεσμοῦ· ἡ πτέρνα εἶνε διάφορος, ὁ καυλὸς ἐντείνεται βαθμηδὸν πρὸς τὸ μέσον καὶ μειοῦται πάλιν πρὸς τὴν πτέρναν, ἀπολήγει δ' ἐπὶ μὲν τοῦ ἐκ Φωκίδος εἰς γλῶσσαν κατ' ἀναλογίαν πολὺ μεγάλην (ἀνωτ. εἰκ. 1), ἐνῶ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ Schliemann ἀνακαλυφθέντος βεβαίως δὲν ἔφερε κομβίον ὅμοιον πρὸς τὰ συνήθη· πρὸς τούτοις ἡ λεπίς, ἥτις εἰς τὰ ἄλλα ξίφη συνήθως γίνεται στενωτέρα ἀπὸ τῆς πτέρνης πρὸς τὴν αἰχμήν, εἰς τὰ τρία ταῦτα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἑαυτῆς μήκους ἰσοπλατῆς, εὐρύνεται μάλιστα, ἂν καὶ ἀνεπαισθήτως σχεδόν, μετὰ τοῦ μέσου καὶ τῆς αἰχμῆς. Ἄλλ' ἐνῶ χωρίζεται ὁ τύπος οὕτω

¹ Μυκῆναι πίν. 6 ἀρ. 1, 3 καὶ σ. 77 ἔξ.

² Πρ6. Sophus Müller ε. α. εἰκ. 36.

δι' ούσιωδων, ὡς μοι φαίνεται, διαφορῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν μυκηναϊκῶν ξιφῶν, ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων, συγγενεῦει πολὺ πρὸς τὰ ἐν τῇ ἀμέσως ἐπομένη περιόδῳ, τῇ τοῦ Διπύλου, σιδηρᾶ ξίφη καὶ πρὸς ἄλλα ἕξω τῆς Ἑλλάδος ἀνακαλυφθέντα· ἐξ Αἰγύπτου εἶναι γνωστὰ δύο τοιαῦτα ξίφη κολοβά καὶ τέσσαρα τεμάχια ἄλλων¹, πολὺ δὲ μᾶλλον εἶναι διαδεδομένος ὁ τύπος ἐν Εὐρώπῃ πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τῆς Ἀλβανίας μέχρι τῆς Σκανδιναβίας². τὰ πλείστα τούτων εἶναι καθ' ὅλα ὅμοια τῷ ὑπὸ Schliemann ἀνακαλυφθέντι, εὐρίσκονται ὅμως καὶ ξίφη, ὧν ὁ καυλὸς ἀπολήγει εἰς γλῶσσαν ὅπως ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἐκ Φωκίδος³.

Εἰς τὰ ὑστερώτερα ξίφη τοῦ τύπου τούτου, τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν τάφων τοῦ Διπύλου συνήθη σιδηρᾶ, ἢ λεπίς πλατύνεται πέραν τοῦ μέσου μέχρι ἐνὸς ἑκατοστοῦ τοῦ μέτρου ἢ καὶ πλέον, ὑποθέτω δ' ὅτι ἡ προβαίνουσα πλάτυνσις ἔχει σχέσιν πρὸς μεταβολὴν τοῦ τρόπου τῆς χρήσεως τῶν ξιφῶν, μεταβολὴν ἀρξαμένην ἀπὸ τῆς νεωτέρας μυκηναϊκῆς περιόδου. Τὰ ἀρχαιότερα μυκηναϊκὰ ξίφη ἦσαν προωρισμένα ὅπως νύττωσι μόνον δι' αὐτῶν, οὐχὶ καὶ ὅπως πλήττωσιν· ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν νεωτέρων ἢ τοιαύτη χρῆσις ἦτο βεβαίως ἢ συνηθεστάτη· τοῦτο ἀποδεικνύει αὐτὸ τὸ σχῆμά των. Οὐχ ἦττον δυσκόλως δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ ὅτι ἔκτοτε μετεχειρίζοντο ἐνίοτε τὰ ξίφη καὶ πρὸς τὸ πλήττειν⁴. ἰδίως τὰ ξίφη τοῦ τύπου πίν. 8, 3 εἶναι ἐξ ἴσου κατάλληλα πρὸς τοῦτο ὅπως καὶ πρὸς τὸ νύττειν, ἴσως δ' εἶναι οὗτος εἰς τῶν λόγων τῆς παραδοχῆς αὐτῶν κατὰ τὴν νεωτέραν μυκηναϊκὴν περίοδον, ὅτε ἤρχισε νὰ μεταβάλληται ὁ τρόπος τοῦ μάχεσθαι⁵. Βραδύτερον,

¹ Undset ε. α. σ. 3.

² Naue, Die Bronzezeit in Oberbayern σ. 87 σημ. 1.

³ Undset, Études sur l'âge de bronze de la Hongrie πίν. 16, 4 (ἐξ Οὐγγαρίας) καὶ Naue ε. α. σ. 87 εἰκ. 14 (ἐξ Ἀπουλίας).

⁴ Ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν ἢ χρῆσις τοῦ ξίφους πρὸς τὸ πλήττειν εἶναι ἥδη μᾶλλον συνηθῆς ἢ ἢ πρὸς τὸ νύττειν (τὰ χωρία συνέλεξε ὁ Helbig Hom. Epos² σ. 332 σημ. 7).

⁵ Εἰς τὴν ποικιλωτέραν χρῆσιν τῶν ξιφῶν συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ ἐντὸς τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς γενομένη μεταρρύθμισις τῶν ἀσπίδων (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1896 σ. 1 ἐξ.)· διότι οἱ φοροῦντες τὰς ἀρχαιότερας μεγάλας ἀσπίδας, τὰς ἄνω πόρπακος, ἐκωλύοντο φαίνεται εἰς τὸ πλήττειν ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀσπίδων των, αἵτινες, σκεπάζουσαι τὸ τε πρόσθιον σῶμα μέχρι τοῦ λαιμοῦ καὶ τὰς πλευράς, δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὸν ὀπίσθιον νὰ καταφέρῃ τὸν βραχίονα μεθ' ὀρμῆς οὔτε ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω οὔτε ἐκ τῶν πλαγίων· ἦτο λοιπὸν οὗτος ἠναγκασμένος νὰ ὠθῆ τὸ ξίφος ἄνωθεν τῆς ἀσπίδος. Ὅταν ὅμως εἰσῆχθη ἢ ἐπὶ τοῦ

μετὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ἐντείνονται μᾶλλον αἱ ἐνυπάρχουσαι ἐν τῷ τύπῳ πληκτικαὶ ιδιότητες καὶ ἔνεκα τούτου πλατύνεται ἔτι μᾶλλον ἢ λεπίς πέραν τοῦ μέσου, ὅπως τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος κεῖται ὅλον εἰς τὸ μέρος τὸ πληττον. Τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν ὑπέστη ὁ τύπος καὶ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ τῇ βορείῳ Εὐρώπῃ.

Αἱ πρὸς τὸ μέσον παχύτεραι γενομένηι λαβαὶ τοῦ ὑπὸ Schliemann εἰκ. 221 δημοσιευθέντος ξίφους καὶ τοῦ ἐκ Φωκίδος, καθ' ἃς δέον νὰ συμπληρωθῇ καὶ ἡ τοῦ ἐν πίνακι 8,3, περιεβάλλετο φαίνεται ὑπὸ ἱμάντων συνδεόντων τὰ πληρώματα μετὰ τοῦ καυλοῦ· τοῦτο καὶ καθ' ἑαυτὸ εἶναι πιθανώτατον, ἐξάγεται δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ λαβαὶ ξιφῶν τοῦ εἶδους τούτου ὀλόχαλκοι φέρουσι ζώνας ἐκτύπους κατ' ἀπομίμησιν ἀληθῶν ἱμάντων. Ἐχομεν οὕτω καὶ ἄλλο εἶδος ξιφῶν, ὧν αἱ λαβαὶ περιεβάλλοντο ὑπὸ ἱμάντων, ἐπιτρέπεται δὲ νὰ ἐρωτήσωμεν, μήπως ἔνεκα τούτου καλοῦνται τὰ ξίφη ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου (Ο 713), τοῦ Ἡσιόδου (Ἄσπις 221) καὶ τοῦ Εὐριπίδου (Ὀρ. 821, Φοῖν. 1091, Ἀποσπ. 374) μελάνδετα. Ὁ Gerlach¹ φρονεῖ ὅτι ὀνομάζονται οὕτω ξίφη φέροντα δίσκους μεταλλίνους πεπαρμένους περὶ τὸν καυλὸν καὶ μεταξὺ τῶν δίσκων ἢ νῆμα περιειλιγμένον ἢ ξύλον ἢ ῥητινώδη τινὰ οὐσίαν ἢ ἄλλην ὕλην, ὥστε νὰ σχηματίζονται ζῶναι σκοτεινοῦ χρώματος ἐναλλασσόμεναι μετὰ τῶν μεταλλίνων δίσκων. Τοιαῦτα ξίφη ὅμως εὐρίσκονται μὲν ἐν τῇ βορειοτέρᾳ Εὐρώπῃ, σπανιώτερον δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλ' ἐξ Ἑλλάδος οὐδὲν εἶναι γνωστὸν, καὶ ἔνεκα τούτου, ἂν καὶ ἡ γνώμη τοῦ Gerlach ἐγένετο κοινῶς ἀποδεκτή, ὅμως εἰς ἐμὲ πιθανώτερα πολὺ φαίνεται ἢ ἐκ τῶν δερματίνων ἱμάντων τῶν συνδεόντων τὰ πληρώματα ἐρμηνεῖα. Ὁ Αἰσχύλος (Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας 43) μελάνδετον ὀνομάζει τὸ σάκος, ἐν ᾧ ταυροσφαγοῦντες ὤμνουν οἱ ἑπτὰ λοχαγοί, τί δὲ ἐνόει διὰ τούτου μανθάνομεν ἐκ τοῦ Ὀμήρου, ὅστις ποιεῖ περὶ τοῦ Ἑκτορος (Ζ 117) ὅτι

ἀμφὶ δὲ μιν σφυρὰ τύπτε καὶ αὐχένα δέρμα κελαινόν, ἄν-τυξ, ἢ πυμάτη θέεν ἀσπίδος ὀμφαλοέσσης.

Ἄριστον ὤμου διὰ τελαμώνος καὶ πόρπακος φορομένη ἀσπίς, ἠδύνατο ὁ πολεμιστὴς νὰ κινή τὸν δεξιὸν βραχίονα μετὰ πολὺ μεγαλειτέρας ἐλευθερίας καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ πλήττῃ ἢ νὰ διατρύξῃ τὸν ἐχθρόν.

¹ Philologus XXX σ. 502.

Ὅπως λοιπὸν ἡ ἀσπίς ὀνομάζεται μελάνδετος, διότι περιβάλλεται περίξ ὑπὸ δέρματος, οὕτω καὶ ἡ λαβὴ τοῦ ξίφους. Ἄλλως δέ, ἐὰν προκειμένου περὶ τοῦ Ὀμήρου καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡσιόδου δύναται τις νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ προϊστορικά ἐκεῖνα ξίφη, τί εἶχεν ἄρα γε ἐν τῷ νῶ ὁ Εὐριπίδης ὅταν ὠμίλει περὶ μελανδέτων ξιφῶν; βεβαίως ξίφη τῆς ἐποχῆς του· καὶ ἐπὶ ἀγγείων συγχρόνων αὐτῶ ἀπαντῶσιν ἐνίοτε ξίφη φέροντα περὶ τὰς λαβὰς περιειλιγμένους ἱμάντας¹.

Ἡ μεγάλη διάδοσις τῶν ξιφῶν τοῦ τύπου πίν. 8, 3 ἐν Εὐρώπῃ βορειότερον τῆς Ἑλλάδος εἶναι, φρονῶ, ἔνδειξις, ὅτι ἐκεῖθεν ἦλθεν οὗτος εἰς τὴν Ἑλλάδα· διότι ἐνταῦθα μὲν ἐμφανίζεται αἰφνιδίως περὶ τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καί, ὡς εἴπομεν, δὲν φαίνεται συνδεόμενος μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν ξιφῶν, ἐκ τῶν χωρῶν δὲ τῆς Ἀνατολῆς ἀπαντᾷ μὲν ὁ τύπος ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλὰ δυσκόλως δυνάμεθα χάριν τῶν ἐκεῖ εὐρεθέντων δύο κολοβῶν ξιφῶν καὶ ὀλίγων τεμαχίων νὰ θεωρήσωμεν τὴν χώραν ἐκείνην ὡς ἀρχικὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ξίφη ἀρχαιότερα τούτου δὲν εὐρίσκονται ἐν Αἰγύπτῳ καὶ πιθανῶς οὐδ' ἦσαν ἐν χρήσει, δὲν εἶναι λοιπὸν εὐνόητον πῶς διὰ μιᾶς θὰ ἐπλαττον οἱ Αἰγύπτιοι τύπον τόσον πρόσφορον, ὥστε νὰ διαδοθῇ μετὰ ταχύτητος οὐχὶ μικρᾶς² μέχρι τῶν περάτων τῆς Εὐρώπης· τί κωλύει δὲ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἀνακαλυφθέντα ξίφη ἔφερον ἐκεῖ οἱ ξένοι, οἵτινες ἀπὸ τῶν νήσων καὶ ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας ἐπέδραμον ἐπὶ τὴν χώραν τῶν Φαραῶ ἀκριβῶς κατὰ τὴν νεωτέραν μυκηναϊκὴν περιόδον;³

Ἐπειτα ἐὰν ἀληθῶς ἐν Ἑλλάδι ἐμορφώθη τὸ πρῶτον ὁ τύπος, περὶ οὗ πρόκειται, ἢ ἐὰν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἔλθῶν διὰ τῆς Ἑλλάδος διεδόθη εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, δὲν ἐξηγεῖται, διὰ τίνα λόγον

¹ Π. χ. Journal of hell. studies X πίν. 1.

² Ἐν Σκανδιναυίᾳ ὁ τύπος ἀπαντᾷ ἤδη ἀνεπτυγμένος ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ χαλκῇ περιόδῳ (S. Müller, Nordische Alterthumskunde, γερμ. μετάφρ. ὑπὸ Jiriczek, σ. 244 ἐξῆς), δηλαδὴ πιθανῶς οὐχὶ ὑστερώτερον ἢ ἐν Ἑλλάδι.

³ Περὶ τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν χωρῶν, τῶν κυρίως σημιτικῶν, τὸ πρᾶγμα εἶναι ἔτι ἀβεβαιότερον· ὑπετέθη ὅτι καὶ αὕτη ἡ λέξις ξίφος εἶναι σημιτικὴ. ὁ J. G. Wetzstein ὁμῶς ἀρνείται τοῦτο (Verhandlungen der Berl. Gesellschaft für Anthropol. und Ethnol. ἐν Zeitschrift für Ethnol. 1890 σ. 131) καὶ βεβαίως, ὅτι οἱ Σημίται οὐδέποτε ἐγνώριζον νὰ κατασκευάζωσι ξίφη.

καὶ ἄλλοι νεώτεροι μυκηναϊκοὶ τύποι ξιφῶν δὲν διεδόθησαν ὁμοίως ἢ τὸ πολὺ μέχρις Ἑλλάδος. Ἀφ' ἑτέρου ἔχομεν ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσι (N 577, Ψ 808) ῥητὴν μαρτυρίαν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐφημίζοντο ἐν Ἑλλάδι τὰ ξίφη τῆς Θράκης, δηλαδὴ τὰ διὰ τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου ἐρχόμενα εἰς τοὺς Ἑλληνας. Τέλος δὲν εἶναι ἴσως τυχαῖον, ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῶν ξιφῶν τούτων ἐν Πελοποννήσῳ συμπίπτει περίπου μετὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης τῶν βορείων ἑλληνικῶν λαῶν πρὸς νότον κινήσεως, τῆς Δωρικῆς μεταναστάσεως καλουμένης, καὶ ὅτι ἐπικρατεῖ ὁ τύπος ἐν τῇ μετὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἀκολουθούσῃ ἐποχῇ τοῦ Διπύλου, ὅτε ἐπικρατοῦσι καὶ οἱ νέοι κατακτηταί· μήπως εἶναι καὶ τοῦτο τεκμήριον τῆς βορείας καταγωγῆς του καὶ μήπως τοιαῦτα ξίφη ἔπαλλον οἱ Δωριεῖς;¹

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ τύπου οὐδὲν ἀποδεικνύει περὶ τοῦ τόπου τῆς ποιήσεως αὐτῶν τῶν ξιφῶν· διότι δυνατόν εἶναι ἐν ἡ πλείονα ἐξ αὐτῶν νὰ εἰσῆχθησαν ἔξωθεν, δυνατόν ὁμῶς καὶ πάντα νὰ κατεσκευάσθησαν ἐνταῦθα. Ἀλλὰ τὰ ἄλλα νεώτερα μυκηναϊκὰ ξίφη εἶναι ἀναμφιβόλως ἐγχώρια ἔργα καὶ ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τῶν τύπων καὶ ὡς πρὸς τὸν τόπον τῆς ποιήσεώς των. Ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω περιγραφῶν καὶ παραβολῶν ἔγινε κατάδηλον, ὅτι πάντα ταῦτα τὰ ξίφη συνδέονται πολλαχῶς μετ' ἀλλήλων καὶ πρέπει νὰ ἐξετάζωνται ὡς ἐν ὅλον, ὡς ἔργα τῆς αὐτῆς τέχνης· ἢ συνεχῆς δὲ βαθμιαία ἐξελίξις τῶν τύπων ἀπὸ ἀρχαιοτέρων μορφῶν μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ τέχνη αὕτη ἐπὶ αἰῶνας εἰργάζετο κατὰ τύπους παραδεδομένους ὑπὸ τῶν παλαιότερων, καὶ μετερρύθμιζε μὲν πολλάκις αὐτοὺς ἐπὶ τὸ χρησιμώτερον καὶ στερεώτερον, ἀλλ' οὐχὶ οὕτω ὥστε νὰ μὴ ἀναγνωρίζεται ἐκ πολλῶν στοιχείων ἢ συγγένεια τῶν ἀρχαιοτέρων πρὸς τὰ νεώτερα. Καὶ εἶναι μὲν δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι οὐχὶ ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἐν ἄλλῃ τινὶ χώρᾳ ἔκειτο τὸ κέντρον τῆς τέχνης ταύτης καὶ ὅτι ἐν τῇ συνεχεῖ ἐξελίξει τῶν τύπων ἐπὶ τῶν μυκηναϊκῶν ξιφῶν κατοπτρίζονται ἀπλῶς αἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ γινόμεναι μεταρρυθμίσεις τοῦ ὅπλου. Ἀλλὰ τούτου ὑποτιθέμενου μένει ἀληθῶς ἀνεξήγητον, πῶς λαοὶ τόσον

¹ Οἱ Σπαρτιάται ὁμῶς κατὰ τοὺς γνωστοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἔφερον βραχὺ ξίφος, τὴν ἐξηλθῆν.

πολεμικοί, ὡς οἱ μυκηναῖοι, ἠδύναντο ἐπὶ αἰῶνας ἔλους νὰ ἐξακολουθῶσιν εἰσάγοντες ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς τὰ ξίφη των καὶ δὲν ἐσκέφθησαν νὰ κατασκευάζωσιν αὐτὰ οἱ ἴδιοι· διότι δὲν παρατηρεῖται ἐν αὐτοῖς διαφορά τις τέχνης καὶ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν τὰ μὲν ξένα, τὰ δὲ ἀπομιμήσεις ἐγχώριαι. Πλὴν τούτου ἀναμιμήσκω, ὅτι ξίφη τινά, καὶ ἰδίως ἐκεῖνα, εἰς ἃ ἀνήκον τὰ ἐξ ἀχάτου πληρώματα, κατασκευάσθησαν ἐξ ἀρχῆς ὡς κτερίσματα· δὲν εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι ξένοι ἔμποροι ἔφερον μακρόθεν καὶ ἐπώλουν τοῖς Μυκηναίοις ξίφη ἔχοντα τὰ πληρώματα τόσον ἀτελῶς προσηλωμένα, ὥστε νὰ μὴ εἶναι εὐχρηστα ἐν τῷ βίῳ· ἐνῶ καὶ ἡ ἀξία αὐτῶν μεγαλειτέρα θὰ ἦτο καὶ ἡ πώλησις εὐχερεστέρα, ἐὰν εἶχον τοὺς καυλοὺς καὶ τὰ πληρώματα τετρημένα καὶ δι' ἤλων συνδεμένα· τοῦτο εἰς τοὺς κατασκευάσαντας αὐτὰ ἦτο εὐκόλον, ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐγένετο, σημαίνει ὅτι ἐπὶ τόπου παρηγγέλθησαν ἢ ἡμιτελῆ ἔτι ὄντα ἠγοράσθησαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνδρός, οὗ τὸ λείψανον ἐκόσμησαν κατὰ τὴν πρόθεσιν καὶ τὴν ἐνταφίασιν¹.

Διὰ τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως ὄχι μόνον τῶν νεωτέρων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων μυκηναϊκῶν ξιφῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν χρυσοκολλήτων ἐγχειριδίων σπουδαιότητα ἔχει πιθανῶς καὶ ἡ χρυσοκέντησις, ἣτοι ἡ διὰ τεμαχίων χρυσῶν συρμάτων διακόσμησις, ἣν ἀπηντήσαμεν ἐπὶ τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3, ἐπὶ τῆς λαβῆς πίν. 7, 4 καὶ ἐπὶ τοῦ παρ' αὐτὴν τεμαχίου 7, 5. Ἐκ τῶν πληρωμάτων τοῦ ξίφους οὐδὲν σώζεται, εὐρέθησαν ὁμοίως

¹ Ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐξ ἀχάτου πληρώματα ἀναφέρω καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ 1895 ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλα τεκμήρια τῆς κατεργασίας τῶν σπανίων λίθων ἐν Μυκῆναις· διότι ἐν τινὶ οἰκίῳ τῆς ἀκροπόλεως κειμένῳ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀνακτόρου εὐρέθησαν πέντε τεμάχια χαλκηδονίου λίθου ἀκατεργάστου, ἑπτὰ κρυστάλλου, ἐν ἀχάτου, δύο μαλαχίτου γεώδους, ἐν γαληνίτου, ἐν τεμάχιον ἀγγείου ἐκ λίθου ἀχάτου, ἐν τεμάχιον ποτηρίου ἐξ ὑαλομάζης, κοσμημάτα τινὰ ἐξ ὑαλομάζης καὶ ὄστου καὶ πολλὰ τεμάχια θεῖου. Ἐκ τῶν εὐρημάτων τούτων φαίνεται ὅτι κατέκει ἐνταῦθα τεχνίτης τις, ὅστις συνέλεγε πάντα ὁπωσδήποτε περίεργον λίθον καὶ ὅστις πλὴν ἄλλων εἰργάζετο τὸν χαλκηδόνιον, τὸν ἀχάτην καὶ τὸν κρυστάλλον. Ἐν ἄλλῳ δὲ παρακειμένῳ δωματίῳ εὐρέθη λίθος ἀχάτης φακοειδῆς τὸ σχῆμα, ὡς οἱ συνήθεις ἐγγεγλυμένοι, ἀνευ γλυφῆς ὁμοίως καὶ ἄτρητος, βεβλαμμένος δὲ ὀλίγον εἰς τι μέρος τῆς περιφερείας· ἔνεκα τῆς βλάβης ταύτης πιθανῶς ἔμεινεν ἡμίεργος. Μνημονεύω ταῦτα, ἅν καὶ εἶναι ἴσως περιττόν, χάριν ἐκείνων, οἵτινες ἀκόμη πιστεύουσιν, ὅτι οἱ ἐγγεγλυμένοι λίθοι δὲν εἶναι ἐγχώριοι (πρβ. καὶ Evans, Journal of hell. studies XIII σ. 220. Eastern Question in Archaeology, Address to the anthropol. Section of Br. Assoc. for the Advancement of science, 1896).

περὶ αὐτὸ ἐν τοῖς χώμασι τοῦ τάφου πλῆθος μικρῶν χρυσῶν κέντρων, ὀλίγα δὲ τινὰ καὶ ἐπιεκολλημένα ἐπὶ τῆς πτέρνης αὐτοῦ, ὥστε εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι ἡ λαβὴ τοῦ ἦτο χρυσοκέντητος. Ὅμοια κέντρα ἐκ διαλυθεισῶν λαβῶν προερχόμενα ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐν τῷ τάφῳ τοῦ Βαφειοῦ παρὰ τὸ χρυσοκόλλητον ἐγχειρίδιον καὶ ἐν τισὶ τῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῶν Μυκηναίων. Ὡσαύτως πολλὰ ἐκ τῶν ξιφῶν τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως εἶχον χρυσοκέντητους τὰς λαβὰς, ὡς ἀποδεικνύουσι λείψανα σαφῆ¹, ἐκ δὲ τῶν ἐγχειριδίων τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου τάφου ἴσως τὰ πλεῖστα. Ἐπὶ τῆς πτέρνης τῆς λεπίδος τοῦ ἐκ τοῦ τετάρτου τάφου χρυσοκολλήτου ἐγχειριδίου, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται θήρα λεόντων, ὑπάρχουσιν ἐπιεκολλημένα σήμερον ἔτι δύο ἢ τρία κέντρα, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐν πίνακι 7, 7 δημοσιευομένου ἐγχειριδίου, τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ ἀνακαλυφθέντος, σώζεται εὐτυχῶς καὶ μέρος τοῦ ἐκ σπειρῶν, ὧν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποτελοῦσι βόδακες, ποικίλματος· τὸ αὐτὸ κόσμημα εὐρηται ἔκτυπον καὶ ἐπὶ τῆς χαλκῆς λεπίδος, ἐπὶ τῆς λαβῆς ὁμοίως, ἣτις ἦτο πιθανώτατα ξυλίνη, σχηματίζεται ἐκ πολὺ μικρῶν χρυσῶν κέντρων — κατὰ τὸ ἡμισυ μικροτέρων τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἐν πίνακι 7, 6 εἰκονιζομένων —, ἅτινα εἶναι γωνιωδῶς κεκαμμένα καὶ ὧν τὸ ἐν σκέλος εἶναι καθέτως ἐμπεπηγμένον εἰς τὸ ξύλον, τὸ δ' ἕτερον κεῖται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας.

Ὀλίγον διάφορος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν κοσμοῦνται ἡ λαβὴ πίν. 7, 4 καὶ τὸ τεμάχιον 7, 5· ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τῶν πληρωμάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἦσαν πάλιν ξύλινα, καλύπτεται ὑπὸ τῶν χρυσῶν κέντρων, ὥστε τὸ ξύλινον ὑπόθημα οὐδαμοῦ εἶναι ὁρατόν, αὐτὰ δὲ τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν πληρωμάτων κείμενα σκέλη τῶν κέντρων ἀποτελοῦσι χρυσοῦν ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐχαράχθησαν κατόπιν κοσμημάτα σπειροειδῆ. Πιθανῶς οὕτω ἦτο κεκοσμημένη καὶ ἡ λαβὴ τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3, ἐκ τινῶν λειψάνων δὲ, δυστυχῶς πολὺ ὀλίγων, φαίνεται ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἐγχειρι-

¹ Ἐκ τῶν ὀλίγων δημοσιευθέντων ξιφῶν ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως χρυσοκέντητα ἦσαν τὰ Schliemann Mycènes 445 e. 449 καὶ S. Müller, Ursprung der europ. Bronzekultur eik. 2 = Helbig Hom. Epos² 127· ὡσαύτως τὸ ξίφος, εἰς ὃ ἀνῆκε τὸ ἀνωτέρω σ. 116 eik. 2 χρυσοῦν ἐπικάλυμμα.

δίων τῆς ἀκροπόλεως τὰ κέντρα ἐκάλυπτον ἐνίοτε ὄλην τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πληρωμάτων.

Ὅσακις ἤθελον νὰ κεντήσωσι τὴν λαβὴν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ ἐγχειριδίου πίν. 7, 7, βεβαίως διέγραφον πρότερον τὸ σχέδιον τοῦ ποικίλματος ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ κατόπιν ἐνεπήγνουον τὰ κέντρα. Κατὰ τὸν ἄλλον δὲ τρόπον ἢ κέντησις ἐγίνετο φαίνεται ὡς ἐξῆς: ἐνεπήγνουον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πρὸς διακόσμησιν ὑποθήματος τὰ ἄκρα μικρῶν τεμαχίων σύρματος κατὰ στοίχους πυκνοὺς καὶ ἀπέχοντας ἀλλήλων ἄλλοτε περισσότερο, ἄλλοτε δ' ὀλιγώτερον — ἐν πίνακι 7, 6 εἰκονίζονται ἐξ κέντρα διαφόρων μεγεθῶν, τὰ δ' ὀριζόντια αὐτῶν σκέλη δεικνύουσι διαφόρους ἀποστάσεις τῶν στοίχων ἀπ' ἀλλήλων —, κατόπιν δὲ τύπτοντες τὰ ἐξέχοντα τῆς ἐπιφανείας τμήματα τῶν συρμάτων ἑκαμπτον αὐτὰ καὶ τὰ ἔστρωνον. Τὰς ὁπᾶς, εἰς ἃς ἐνεπηγνύοντο τὰ σύρματα, ἐτρύπων βεβαίως πρότερον ἐπὶ τοῦ ξύλου ἢ ὅστω¹ διὰ λεπτοῦ ἀιχμηροῦ ἐργαλείου, ἴσως δ' ἐλάμβανον κατ' ἀρχὰς μεγαλύτερα καὶ μᾶλλον εὐμεταχειρίστα τεμάχια σύρματος, ἀφοῦ δὲ τὰ ἐνεπήγνουον, ἀπέκοπτον τὸ περισσεῦον μέρος αὐτῶν καὶ ἄφινον ἐξέχον τῆς ἐπιφανείας μόνον ὅσον ἦτο ἀνάγκη. Τὸ σύρμα εἶναι πολὺ λεπτόν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπλοῦν, διότι σύγκειται ἐκ δύο ἔτι λεπτοτέρων συνεστραμμένων συρμάτων, τοῦτο δ' ἴσως συνετέλει, ὅπως τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κείμενα σκέλη τῶν κέντρων τυπτόμενα εἰσδύωσιν εἰς τὸ ὑπόθημα καὶ γίνηται οὕτω ἢ στερέωσις αὐτῶν ἀσφαλεστέρα. Τὰ μεγαλύτερα τῶν κέντρων ἔχει ἢ λαβὴ πίν. 7, 4, μετ' αὐτὴν ἔρχεται τὸ τεμάχιον 7, 5, κατόπιν τὸ ξίφος 7, 3 καὶ τὰ ἐλάχιστα εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ ἐγχειριδίου 7, 7· ἐπ' αὐτοῦ δὲ οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ σχηματισθῶσι διὰ μειζόνων κέντρων σπεῖραι καὶ πρὸ πάντων ῥόδακες τόσοι μικροί.

Εἶπον ὅτι ἡ χρυσοκέντησις ἔχει ἴσως σπουδαίωτητα διὰ τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τῶν μυκηναϊκῶν ξιφῶν, ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων, τοῦτο δέ, διότι, ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον ἠδυνήθην νὰ ἐρευνήσω, ὁ τρόπος οὗτος τῆς διακοσμῆσεως τῶν λα-

¹ Τὰ πληρώματα τῶν χρυσοκεντήτων λαβῶν μοι φαίνεται ὅτι ἦσαν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦλάχιστον, ξύλινα· ἀλλ' ἐξ ἐνός μικροῦ τεμαχίου εὐρεθέντος ἐν τάφῳ τῆς κάτω πόλεως βεβαιούται, ὅτι καὶ ἐπὶ ὅστω — καταλλήλως ἐννοεῖται παρασκευασθέντος — ἡσκεῖτο ἢ αὐτὴ τέχνη.

βῶν ἢ ἄλλων πραγμάτων δὲν ἦτο γνωστὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δηλαδή οὔτε ἐν Αἰγύπτῳ οὔτε ἐν Μεσοποταμίᾳ· περὶ τῆς τέχνης τῶν Φοινίκων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐλάχιστα γινώσκωμεν, ἐὰν ὅμως ἢ χρυσοκέντησις τοῦ ξύλου καὶ ὅστω ἦτο γνωστὴ εἰς αὐτούς, πιθανώτατα θὰ μετεδίδοτο καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ θὰ ἀνευρίσκοντο ἐκεῖ ἴχνη αὐτῆς. Ἐπιτρέπεται λοιπὸν μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου νὰ θεωρῶμεν ὡς ἐγγώρια ἔργα πάντα τὰ ἔχοντα χρυσοκεντήτους λαβὰς ξίφη καὶ ἐγχειρίδια, μεταξύ δὲ τούτων καὶ τὸ διὰ τῆς θήρας τῶν λεόντων κοσμούμενον.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν χρυσοκέντησιν ἢ κοκκιδῶσις, ἣτις κοσμεῖ τὴν περιφέρειαν τῶν χρυσῶν δισκαρίων τοῦ ξιφιδίου πίν. 7, 3 καὶ τῶν ἐξ ἀχάτου πληρωμάτων, δὲν ἀπαντᾷ ἀκόμη ἐπὶ τῶν κτερισμάτων τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως, ἂν καὶ ἐπὶ τῶν δύο κοσμημάτων Schliemann Mycènes 293 εὐρίσκονται ἐπικεκολλημένα κατὰ διαστήματα σφαιρίδια στερεά. Ἐν Κρήτῃ ὅμως καὶ Τροίᾳ ἢ κοκκιδῶσις λέγεται ἀνερχομένη εἰς πολὺ παλαιότερους χρόνους. Ὁ Evans¹ ἐδημοσίευσεν ἐν χρυσοῦν σφαιρικὸν πρᾶγμα, κεφαλὴν καρφίδος ἴσως, ἐφ' οὗ εὗρηται ἐπικεκολλημένα πολλὰ εὐμεγέθη κοκκιδία ἀτάκτως ἐσπαρμένα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ μὴ ἀποτελοῦντα ὠρισμένον τι σχῆμα μηδὲ καλύπτοντα ὄλην τὴν ἐπιφάνειαν. Κατὰ τὸν Evans τὸ κόσμημα τοῦτο ἀνεκαλύφθη παρὰ τὸν Ἅγιον Ὀνούφριον τῆς Φαιστοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὴν Ἀμοργινήν περίοδον· ὁ κ. Χατζιδάκης ὅμως, πρόεδρος τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ τῆς Κρήτης Ἑλληνικοῦ Συλλόγου, ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ ὁποίου κεῖται νῦν τὸ εὔρημα τοῦ Ἁγίου Ὀνούφριου, ἀπαντῶν εἰς ἐρώτησίν μου γράφει, ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὸ εὔρημα τοῦτο κοσμημάτων φέρει κοκκιδῶσιν, ὑποθέτει δὲ ὅτι ὁ Evans ἐπλανήθη ἰδὼν ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Συλλόγου κοκκιδῶσιν ἐπὶ ἀρχαίων προερχομένων ἐκ τοῦ Ἰδαίου ἄντρου. Ἐνεκα τῶν περιστάσεων δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἔχῃ δίκαιον ὁ Evans — ὅπερ λίαν πιθανόν —, πάλιν ἔχομεν ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ κοσμήματος ὄχι τελείαν κοκκιδῶσιν. Ἐπὶ τῶν τρωικῶν ὅμως κοσμημάτων εἶναι ἤδη οἶα καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς νεωτέρας μυκη-

¹ Cretan pictographs σ. 109 εἰκῶν 94.

ναϊκῆς περιόδου, καὶ ἐπειδὴ τὰ κοσμήματα ἐκεῖνα ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὸν Schliemann ἐν τῇ δευτέρᾳ πόλει τοῦ Ἰλίου, πρέπει νὰ εἶναι ἀρχαιότερα τῆς δευτέρας π. Χ. χιλιετηρίδος¹. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἑκτῆς τρωικῆς πόλεως δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Schliemann δὲν ἐπλανήθη, οὕτω δὲ ἤδη ὁ Evans² ἕνεκα ἄλλων λόγων ἀποφαίνεται ὅτι «οἱ τρωικοὶ θησαυροὶ οὐδαμῶς ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀπομεμακρυσμένην ἐποχὴν, εἰς ἣν κατ' ἀρχὰς ἀνήχθησαν ὑπὸ τοῦ Schliemann· ἡ ὅλη αὐτῶν ὄψις δεικνύει ὅτι εἶναι μυκηναϊκοὶ καὶ ὅτι ἀνήκουσι μᾶλλον εἰς τὴν ἑκτὴν ἢ εἰς τὴν δευτέραν πόλιν». Ἡ κρίσις αὕτη μοι φαίνεται ὀρθὴ καὶ περὶ ἄλλων καὶ περὶ τῶν μετὰ κοκκιδώσεως κοσμημάτων· δὲν εἶναι ὅμως βεβαίως ἀνάγκη νὰ ὑποτεθῶσι πάντα τὰ ἀποτελοῦντα τοὺς θησαυροὺς ἐκεῖνους πράγματα σύγχρονα ἀλλήλοις· διότι τοιαῦτα κειμήλια δυνατὸν εἶναι νὰ κατεσκευάσθησαν αἰῶνας ὄλους πρὶν κατατεθῶσιν εἰς τὰ μέρη, ἐν οἷς εὐρέθησαν.

Ἐξαιρουμένων οὕτω τῶν τρωικῶν κοσμημάτων μένουσι μόνον δύο ἐκ Μυκηνῶν καὶ πιθανῶς ἐν κρητικόν, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἤδη πρὸ τῆς νεωτέρας μυκηναϊκῆς περιόδου ἦτο γνωστὴ ἡ κατασκευὴ καὶ ἐπικόλλησις τῶν κοκκιδῶν, ἦσαν δηλαδὴ γνωσταὶ αἱ βάσεις, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ τέχνη αὕτη. Πέραν τούτου ὅμως δὲν εἶχε προοδεύσει καὶ ἡ χρῆσις τῆς ἦτο περιωρισμένη· ἴσως δὲ κοσμήματα, ὡς τὰ ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως Schliemann Mycènes 282, 283, 354 καὶ ἄλλα, ἐν οἷς οἱ ὀμφαλοὶ περιβάλλονται ὑπὸ πυκνῶν ἐκτύπων στιγμῶν καὶ γραμμῶν ὄλαι καὶ ῥόδακες σχηματίζονται δι' ὁμοίων στιγμῶν, ἐχρησίμειυσαν ὡς πρότυπα ἀπομιμήσεως καὶ ἔδωκαν οὕτω ἀφορμὴν εἰς τὴν συστηματικὴν χρῆσιν καὶ τὴν τελειοποίησιν τῆς κοκκιδώσεως· διότι τῶ ὄντι οἱ κύκλοι ἐκεῖνοι καὶ αἱ γραμμῶν καὶ οἱ ῥόδακες ἐξ ἐκτύπων στιγμῶν προξενουσι τὴν ἐντύπωσιν ἀληθοῦς κοκκιδώσεως Ἡ τελειοποίησις δὲ ἀπέβλεπε βεβαίως πρὸ πάντων τὴν κόλλησιν, διότι αὕτη εἶναι τὸ δυσχερέστατον μέρος τῆς ἐργασίας³.

¹ Ὅρα Dörpfeld, Troja σ. 61.

² Journal of hell. studies XIV σ. 330, 294.

³ Daremberg et Saglio, Diction. des antiquités I σ. 794. — Blümmner, Technologie und Terminologie IV σ. 316 ἐξ.

καὶ ἐπειδὴ αἱ κοκκίδες τοῦ κρητικοῦ κοσμήματος καὶ τῶν δύο ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως εἶναι ἰκανῶς μεγάλα καὶ κεῖνται ἀραιῶς, ἡ ἐπικόλλησις τῶν βεβαίως δὲν ἀπῆτει τὴν προσοχὴν καὶ δεξιότητα, ἴσως μάλιστα οὐδὲ τὰ αὐτὰ τεχνικὰ μέσα, ἅτινα ἦσαν ἀναγκαῖα διὰ τὴν στερέωσιν τῶν μικροσκοπικοῦ πολλακίς μεγέθους κοκκιδῶν τῶν ὑστερωτέρων ἔργων.

Κατὰ τὴν νεωτέραν μυκηναϊκὴν περίοδον ποικιλώτατοι εἶναι οἱ τρόποι, καθ' οὓς γίνεται χρῆσις τῶν κοκκιδῶν, καὶ συχνὰ θαυμαστὴ ἡ λεπτότης τῆς ἐργασίας. Δείγματα ἰκανὰ ἔχουσι ἤδη δημοσιευθῆ καὶ πολὺ περισσότερα μένουσι ἀνέκδοτα, ἀλλ' εἶναι δύσκολον καὶ ἴσως περιττὸν ν' ἀναφέρωμεν αὐτὰ ἐνταῦθα· θὰ περιορισθῶ λοιπὸν εἰς ἓν μόνον. Ὁ Ἀλέξανδρος Castellani, περὶ οὗ γνωστὸν εἶναι πόσον ἐμελέτησε τὰ χρυσᾶ ἐτρουσικὰ κοσμήματα, ἅτινα καὶ ἀπεμιμήθη μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος, φρονεῖ ὅτι ἡ τέχνη τοῦ κοσμεῖν μεταλλικὰς ἐπιπέδους ἢ κυρτὰς ἐπιφανείας δι' ἐπικεκολλημένων ἐλαχίστων χρυσῶν κοκκιδῶν ἐφευρέθη ὑπὸ τῶν Φοινίκων μεταξὺ τοῦ ἐβδόμου καὶ τοῦ πέμπτου π. Χ. αἰῶνος¹. Ἡ τέχνη ὅμως αὕτη ἦτο γνωστὴ ἐν τῇ νεωτέρᾳ μυκηναϊκῇ περιόδῳ, ὡς ἀποδεικνύουσι, πλὴν ἄλλων, δυο μικρὰ κοσμήματα ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ²· τὸ ἐν τούτων εἶναι σφαῖρα χρυσῆ, κοίλη καὶ διάτρητος — κεφαλὴ καρφίδος ἴσως — κεκαλυμμένη ὄλως ὑπὸ κοκκιδῶν, τὸ δ' ἕτερον δισκάριον κυρτὸν φέρον ἐκτύπους ἓνα ὀμφαλὸν ἐν τῷ μέσῳ καὶ ὀκτῶ ἄλλους μικροτέρους πέριξ, πάντας δὲ κεκαλυμμένους πάλιν ὑπὸ σμικροτάτων πυκνῶν κοκκιδῶν. Ἀμφότερα ἐνθυμίζουσι κοσμήματα ἐκ τῶν τελειοτάτων ἐτρουσικῶν ἢ ἐν Ἐτρουρίᾳ ἀνακαλυφθέντων³, μοι φαίνεται δὲ ἀναμφίβολον, ὅτι ὑπάρχει στενὴ σχέσηις μεταξὺ αὐτῶν, ὅτι δηλαδὴ αἱ παραδόσεις καὶ οἱ τρόποι τῆς μυκηναϊκῆς χρυσοχοίας κληροδοτηθέντες εἰς τὰς κατόπιν ἐποχὰς καὶ τελειοποιηθέντες ἐν πολλοῖς ἐνταῦθα καὶ ἐν ταῖς νήσοις καὶ ἀκταῖς

¹ Castellani, Degli ori e dei gioielli nella esposiz. di Parigi 1879 σ. 7-10. Δὲν εἶδον ἐγὼ τὸ βιβλίον τοῦτο, ἀναφέρει δὲ τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως σχεδὸν αὐτολεξεί ὡς ἐν τῷ κειμένῳ ὁ De Linas, Origines de l'orfèvrerie cloisonnée III σ. 76, 1.

² Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1889 πίν. 7 ἀρ. 6 καὶ 12. Δυστυχῶς αἱ εἰκόνες δὲν εἶναι πολὺ καλά.

³ Πρὸ π. χ. τὰ ἐν Daremberg et Saglio, Diction. des antiquités I σ. 795 εἰκ. 960 καὶ 961.

τῆς Μ. Ἀσίας διεσώθησαν ἐπὶ τούτων τῶν λεγομένων ἐτρουσικῶν κοσμημάτων.

Ἐὰν εἶναι ἀληθές, ὡς ἐγὼ ἐπὶ τοῦ παρόντος θεωρῶ πιθανώτατον, ὅτι ἡ κοκκιδωσις εἶναι ἐφεύρεσις τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης καὶ ὅτι κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ὑπὸ ταύτης μόνης ἤσκειτο, τότε φυσικῶς ἀνάγκη εἶναι νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἰθαγενῆ ἔργα ὄχι μόνον τὸ ξιφίδιον πίν. 7, 3 καὶ τὰ ἐξ ἀχάτου πληρώματα, ὧν τὰ κοκκιδωτὰ δισκάρια ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἄλλα κοσμήματα καὶ οἰαδήποτε πράγματα, ἐφ' ὧν ὑπάρχει κοκκιδωσις. Ἐκ τούτων δὲ ἰδιαιτέρως ἐξαίρομεν τοὺς φέροντας ἐγγεγλυμμένας παραστάσεις ἐπὶ τῆς σφενδόνης χρυσοῦς δακτυλίους· διότι καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀπαντῶσι συχνὰ στοῖχοι κοκκιδῶν κοσμοῦντες περίξ τὸν κρίκον· ἐπὶ ἐνὸς μάλιστα τῶν ἀνωτέρω σ. 107 μνημονευθέντων τεσσάρων χρυσοῦν δακτυλίων αἱ κοκκίδες εἶναι τριῶν διαφόρων μεγεθῶν καὶ εὐρηνται διατεθειμέναι εἰς πέντε παραλλήλους στοίχους, ὧν ὁ μεσαῖος ἀποτελεῖται ἐκ τῶν μεγαλειτέρων, οἱ δύο ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐλαχίστων καὶ οἱ δύο ἐξώτατοι ἐκ τῶν δευτέρου μεγέθους κοκκιδῶν.

Συγκεφαλαίῳ ἐν ὀλίγοις τὰ γενικώτερα πορίσματα. Αἱ ἐν Μυκῆναις ἀνακαλυφθεῖσαι μῆτραι ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τὰ ἐν τῇ μυκηναϊκῇ τέχνῃ τόσον συνήθη ὑάλινα κοσμήματα κατεσκευάζοντο ἐνταῦθα. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύει καὶ ἡ τῶν ξιφῶν μελέτη, διότι εὐρίσκονται λαβαὶ ἔχουσαι ἢ ὀλόκληρα τὰ πληρώματα ἐξ ὑαλομάζης ἢ μόνως τὰς κοσμητικὰς κεφαλὰς τῶν ἤλων πλήρεις ὑαλομάζης· αἱ λαβαὶ δὲ αὗται εἶναι ἔργα τέχνης ἰθαγενοῦς, διότι ἐξ ἀρχῆς ἦσαν προωρισμέναι εἰς κτερίσματα τάφων καὶ διότι πάντα τὰ νεώτερα μυκηναϊκὰ ξίφη, πλὴν ἐνὸς τύπου, κατὰγονται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων, τῶν

ἐν τοῖς τάφοις τῆς ἀκροπόλεως Μυκηναῶν ἀνακαλυφθέντων· καὶ ἐὰν δὲ ὑποτεθῆ — ὅπερ ὅλως ἀπίθανον — ὅτι πάντα ἐκεῖνα εἶναι ξένα, οὐδὲν ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται περὶ τῶν νεωτέρων, διότι ἀπίστευτον εἶναι, ὅτι οἱ Μυκηναῖοι μέχρι τέλους δὲν κατώρθωσαν νὰ κατασκευάζωσιν αὐτοὶ τὰ ὄπλα των. Ἡ χρυσοκέντησις δὲ καὶ ἡ κοκκιδωσις, δύο τέχναι αἵτινες δὲν φαίνεται νὰ ἤσκούντο ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ πολυτελέστερα ξίφη, ἅτινα μόνον οἱ πλούσιοι ἠδύναντο ν' ἀγοράζωσιν, ἐνταῦθα κατεσκευάζοντο. Ἡ χρυσοκέντησις μάλιστα ἀποδεικνύει τοῦτο καὶ περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ξιφῶν, καὶ περὶ αὐτῶν ἔτι τῶν θαυμασίων χρυσοκολλήτων ἐγχειριδίων, τὰ ὅποια πρὸ πάντων τῶν λοιπῶν θεωροῦνται ξένα. Ἐν γένει δὲ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὰ ξίφη ἐξ Ἀνατολῆς ἤλθον ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν φαίνεται νὰ στηρίζεται κατὰ τὸ παρὸν ἐπὶ στερεῶν βάσεων.

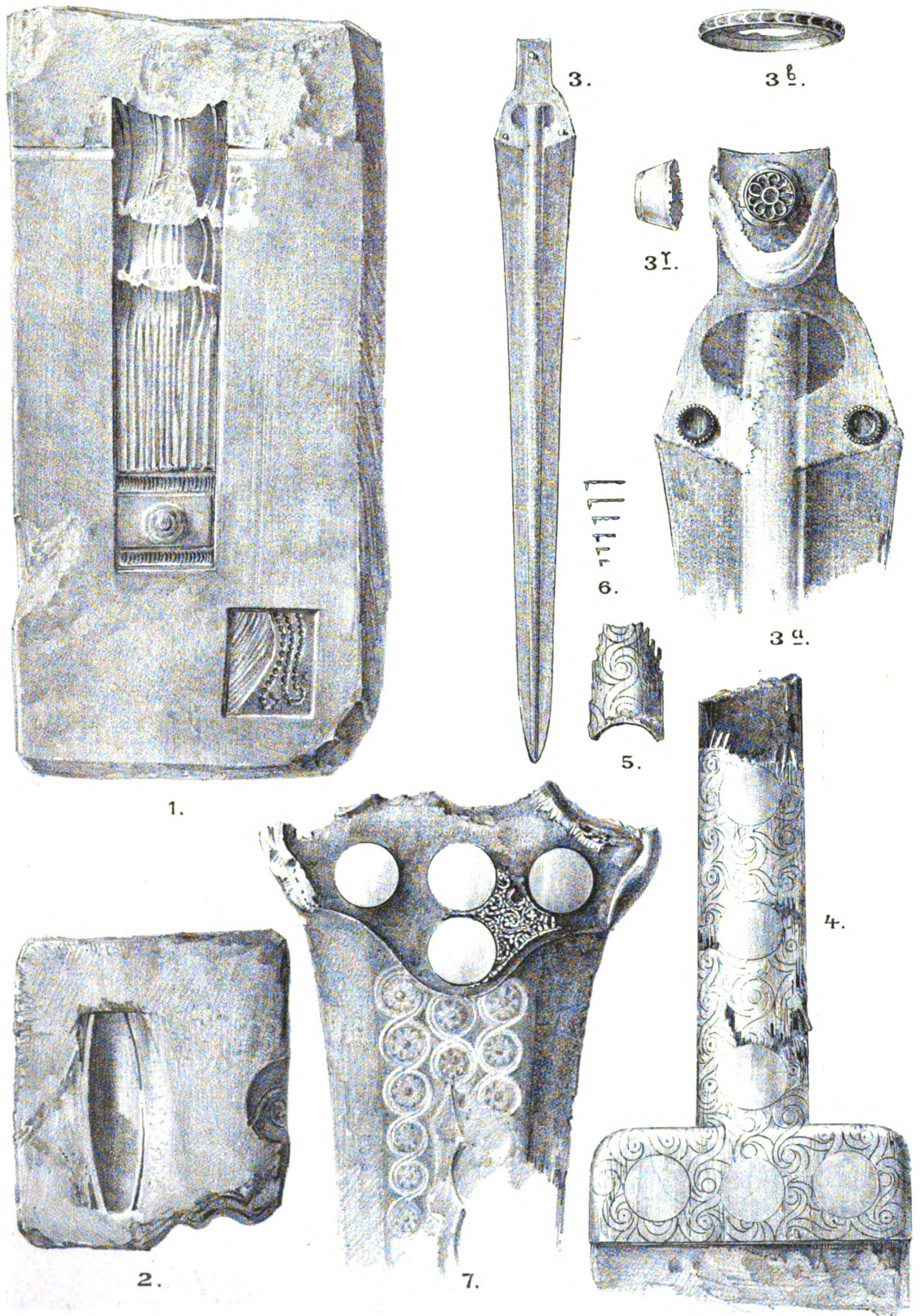
Ἡ τοὺς χρυσοῦς δακτυλίους συχνὰ κοσμοῦσα κοκκιδωσις μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ αὕτη ἡ σπουδαϊοτάτη κατηγορία μυκηναϊκῶν τεχνουργημάτων δὲν δύναται νὰ προέρχεται ἐκ Φοινίκης ἢ ἄλλης τινὸς τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν· ἐπειδὴ δὲ τὸ αὐτὸ εἶναι ἀποδεδειγμένον καὶ περὶ τῶν ἐγγεγλυμμένων λίθων, ἀκολουθεῖ ὅτι πάντα τὰ κυριώτατα καὶ χαρακτηριστικώτατα τῶν ἔργων τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης, ἤτοι τὰ ἐξ ὑαλομάζης κοσμήματα, τὰ χρυσοκέντητα καὶ τὰ χρυσοκόλλητα ξίφη, οἱ ἐγγεγλυμμένοι λίθοι καὶ δακτύλιοι, εἶναι ἐγχώρια. Ὀφείλω ὅμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ὑπέδειξα, τὰ ἐκ τῆς χρυσοκέντησεως καὶ τῆς κοκκιδώσεως συμπεράσματα δὲν εἶναι ὅλως ἀσφαλῆ· οὐχ ἤττον ἐθεώρησα καλὸν νὰ προσελκύσω ἐπ' αὐτῶν τὴν προσοχὴν τῶν δυναμένων νὰ ἐρευνήσωσιν ἀκριβέστερον.

X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ

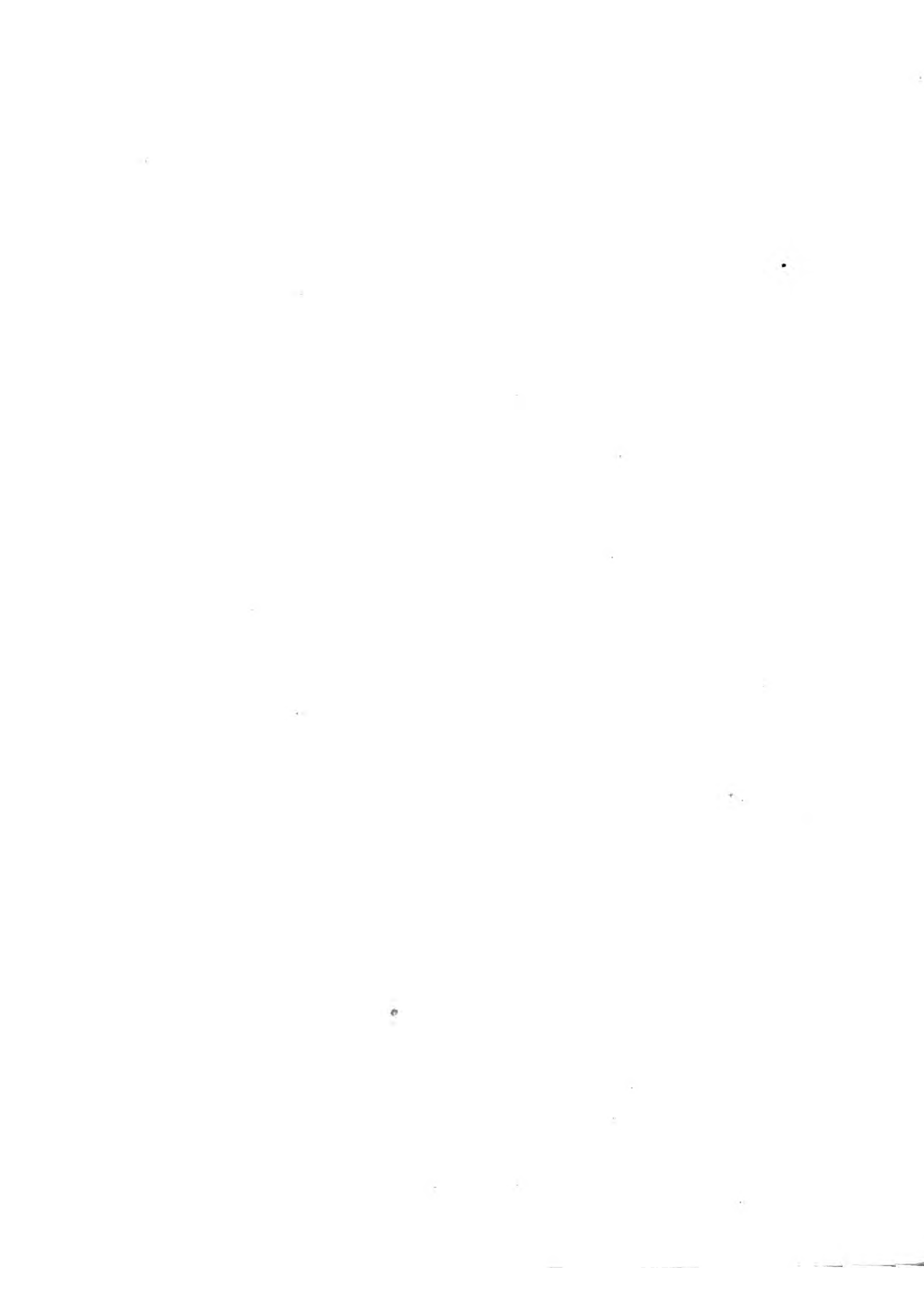

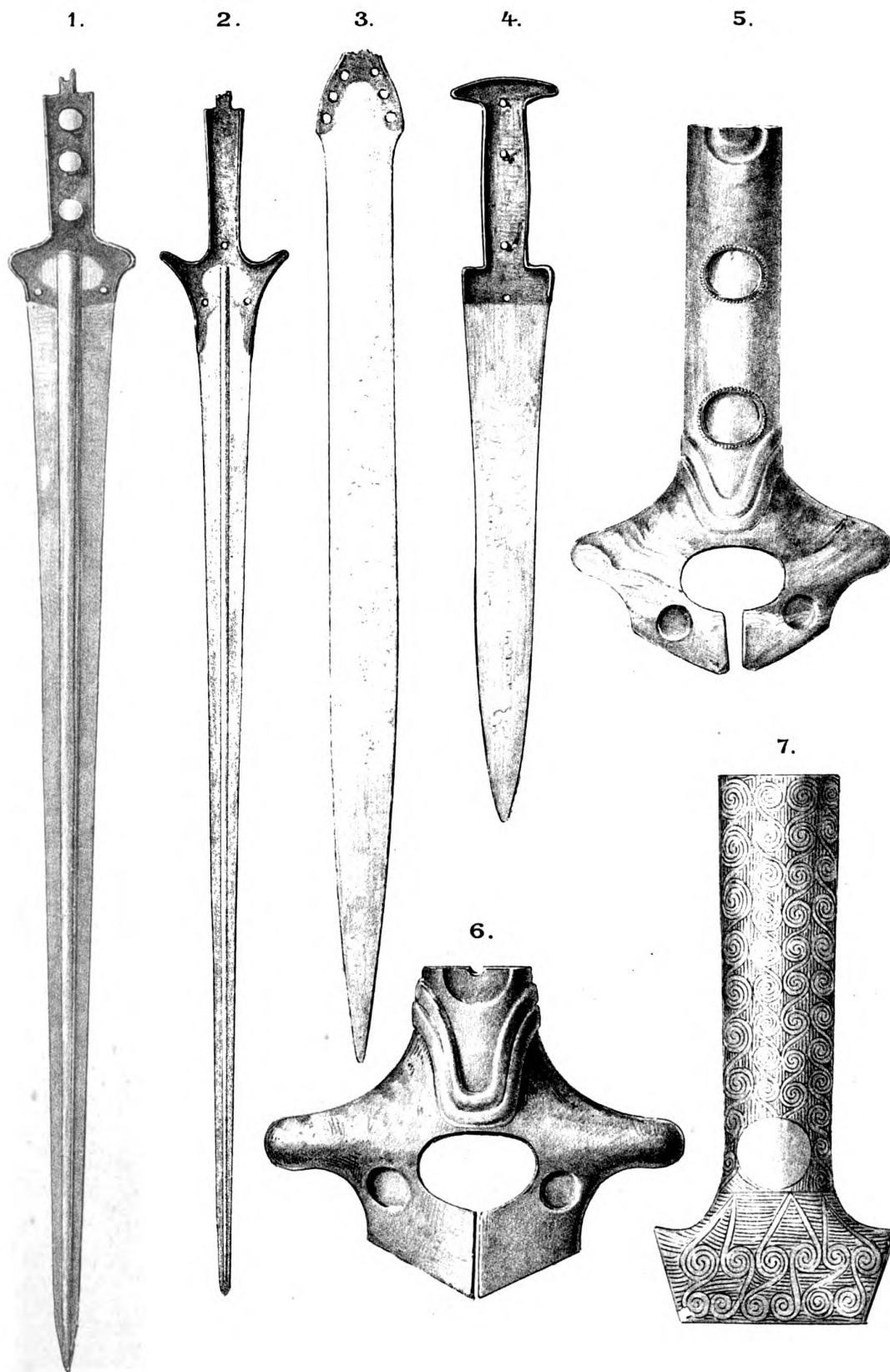
ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Ὅμιλῶν ἀνωτέρω σ. 119 περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ τύπου τοῦ ξίφους πίν. 8 ἀρ. 3 καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῶ δὲν ἐνεθυμούμην, ὅτι ἤδη ὁ S. Reinach, *Mirage oriental* σ. 37, εἶχε κρίνει ὁμοίως περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀποκρούων τὴν περὶ αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς γνώμην τοῦ Undset, συμπληρῶν δὲ νῦν τὴν ἔλλειψιν ἐκείνην παραθέτω τὴν οἰκίαν περικοπὴν ἐκ τῆς διατριβῆς τοῦ Reinach: Undset s'est fondé sur trois ou quatre épées de bronze, de provenance égyptienne douteuse, conservées à Berlin, à Londres et à Saint - Germain. Mais ces trois épées, à supposer qu'elles aient vraiment été trouvées en Égypte, ne peuvent y avoir été introduites que par les premiers colons égéens; leur analogie avec les types mycéniens ne le démontre pas moins que la dissemblance très sensible qui existe entre elles et les poignards de fabrication égyptienne. X. T.

ΜΗΤΡΑΙ ΚΑΙ ΞΙΦΗ ΕΚ ΜΥΚΗΝΩΝ

ΞΙΦΗ ΕΚ ΜΥΚΗΝΩΝ

